

DOĞU

TÜRKİSTAN

EASTERN TURKESTAN

تركستان الشرقية

YIL: 4

CİLT: 4

SAYI: 52

NİSAN MAYIS 1984

OSMAN
BATUR
ÖZEL SAYISI

Fahri Başkan :
Hacı Osman Taştan

Sahibi :
İsmail Ceng'z

Genel Yönetmen :
Hızır Bek Gayretullah

Yazı İşleri Müdürü :
Sipahi Çataltepe

Yazı Kurulu :
Em. Gn. Selim Türkkan

Kurt Tarık Özhan
Ahmet Aydınlı
Saadettin Topuzoğlu

Kıbrıs Temsilcisi :
Halil Fikret Alasya

Afganistan Temsilcisi :
Doç. Dr. Kıyamuddin Râi

Balkanlar Temsilcisi :
Dr. Salim Ka'aycı

Yıllık abone : 1.000 TL.
6 Aylık : 500 TL.
İlan kapak ark. : 25.000 TL.
İç kapak : 15.000 TL.
Sayfa içi (tam) : 10.000 TL.

Havale ve Yazışma Adresi :
P.K. 46 Beyazıt - İstanbul

İdare Yeri :
Hilâli Ahmer Cad. Üretmen
Han, Kaç : 4, Cda No. : 408
Cağaloğlu - İSTANBUL

Yazı İşleri Tel. : 527 69 18
İdare Tel. : 528 49 34'den 408

Dergimizde, yayınlanan yazı
ve fotoğraflar, belgeler kay-
nak gösterilmeden iktibas
edilemez.

Dizgi - Baskı :
Sebat Matbaası

Baskı Tarihi :
31 Nisan 1984

DOĞU
TÜRKİSTAN
EASTERN TURKESTAN
ترکستان الشرقیة

YIL : 4 * CİLT : 4 * SAYI : 52
NİSAN - MAYIS 1984

İçindekiler

<i>Osman Batur ve Milli Mücadelesi</i> Hızır Bek Gayretullah	1
<i>Türkeli ve Türkistan Terimleri Üzerine</i> Timur Kocaoğlu	23
<i>Türkiye ve Dış Türkler Arasında</i> <i>Kültürel İlişkiler</i> İsmail Cengiz	30
<i>Tarih Boyu Türk Devletlerinin Yıkıl-</i> <i>masında Siyasal, Toplumsal, As-</i> <i>keri ve Ekonomik Nedenler</i> Nusret Özselçuk	35
<i>İngiliz Yönetimi Döneminde Hindistan</i> <i>Dış Politikası ve Doğu Türkistan'la</i> <i>Yapılan Anlaşma</i> Yazı Kurulu	42
<i>Ermenilerle İlgili Yayınlar</i> Sipahi Çataltepe	46
<i>Büyük Yanlılıklar</i> Sipahi Çataltepe	48

OSMAN BATUR VE MİLLİ MÜCADELESİ

HIZIRBEK GAYRETULLAH

1973 yılının bir kış günü akşamı, Doğu Türkistan'daki Çin vahşetini kaleme almak için, araştırma yapan komitemiz Osman Batur'un yanında ve hizmetinde bulunmuş ağabeyi Osman Batur'un kız kardeşi ile evli olan Zalabay Teyci'yi bulduk. Çünkü, Osman Batur'u bize en iyi şekilde O, anlatabilecekti. Bugün dahi o günlerin heyecanını ta derinden duyan Zalabay Teyci, bildiklerini, gördüklerini ve Osman Batur'la ilişkilerin bir hafta kadar bize zaman ayırarak, sohbet şeklinde aktardı. Biz, kendilerini hem dinledik ve hem de notlar almak suretiyle eserimize derpiş etmeye gayret ettik. Elinizdeki bu eser bir tarih değil, olayları yaşamış kimselerin hatıralarını bir araya toplayan bir hatıralar manzumesidir. Bu bakımdan biz, olaylara yorum vermeden, biraz edebiyat çeşnisi katmak ve olayların cereyan ettiği günlerdeki aktüel siyasi durumları eklemek suretiyle, bir milletin vermiş olduğu istiklâl ve hürriyet mücadelesini gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Bu bakımdan, okurlara daha gerçekçi, objektif bir gözle Doğu Türkistan meselesini bir kere daha ortaya koyduğumuza inanıyoruz.

Şimdi, on iki Aralık 1973 gecesini Zalabay Teyciyi dinleyelim :

Zalabay Teyci, sözü çok değil birkaç yıl geriye 1934 yılında Köysuda icra edilen millî kurultaya kadar götürdü. Biliyorsunuz, Köysude Zayıf Taycinin başkanlığında yapılan bu toplantı, Doğu Türkistan için çok önemlidir. Çünkü, o toplantıdan sonra, hakikaten Doğu Türkistan'da çok çetin bir millî mücadele hayatı başlamıştır. Biz, o günlerde delikanlı idik. Böyle şeylere heyecan duyar ve yakından ilgilenirdik. Hani, bir ödev verseler de yapalım, der gibi bekler dururduk. Bildiğim kadarı ile Köysudaki kurultaya Altayı temsilen meşhur din alimi Ahid Hacı ile Halil Tayci katılmışlardı. Bu iki zatın kurultay dönüşü, Altayda el altından bir kıpırdanmalar oldu. Herkes, hürriyet rüzgârını bekliyordu ve bunun mücadelesi için he hazır. Çinliler bunu biliyor-

* Yazarnın, Altaylarda Kanlı Günler adlı eserinden alınmıştır.

(1889 — 29.4.1951)

OSMAN BATUR

du. Nitekim, kurultay dönüşü Adih Hacı ve Halil Tayci'yi Çinliler tutukladılar. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, Kumar Tayci (Ömer), Mânkey, Karakul Zalin, Kâken Tayci, Mamila Zengi, Baygoca Zalin, Akım Batır, Dönen Tayci, Baykadam Ökürday, Bayanbay, Boranbay Tayci, Şâri Zengiyi ve Önerhan Canım Hanoğlu tutuklandılar. Yapılan bu sorumsuzca tevkifatlar mahalli halk arasında büyük bir huzursuzluğa ve yer yer sinir gerginliğine sebep oldu. Diğer taraftan da mukaddesata, millî değerlere ve hatta namusa el uzatılmaya başlandı.

Mesela, Köktogay kasabasındaki camiî ve mescitlerle dinî kitaplar yakılıp, yıkılmıştı.

Köktogaydaki camii ve mescitlere yapılan tecavüz, yakılan Kur'anı Kerim olayların patlak vermesine sebep oldu. Başlangıçta, basit bir çekişme, bir din ayrılığı gibi görünen bu hadise, her iki tarafın hoş görürlüğü ile yatıştırılmıştı. Çünkü, Türkler henüz büyük bir olay çıkarmaya hazır değildi. Bu nedenle Köktogay olayına göz yumuyor görünmüştü. Fakat, Sarıtogaydaki yukarıda adı geçen ve Altayın dinî lideri olan müftü Ahid Hacı'nın camiine yapılan saldırı, millî tansiyonun had safhaya çıkmasına vesile oldu. Bu defa Türkler hoşgörür-lüğü elden bıraktılar ve bu tecavüz olayını sert bir şekilde protesto ettiler. Zaten, birçok lider durumunda olanlar tutuklu idiler. Bu bakımdan halkın heyecanını istihlal edecek ve bu heyecanı bir kanala organize edebilecek kimseler de pek yoktu. Daha doğrusu halk bu kanaatte idi. Fakat, biz büyük bir milletiz. Her zaman başımızdakiler tutuklanabilir ve hatta ölebilirdi. Böyle durumlarda lider çıkaran tek millet muhakkak ki, Türk milletidir. İşte, bizde yeni bir liderin etrafında toplanmıştık. Bu iki genç lider İris Han ve Esim Han adlı çok cesur ve yiğit iki gençti. Bu iki gencin milli mücadeleye verdiği yön Doğu Türkistan tarihinde bir dönem noktasıdır. Çünkü, İris Han ve Esim Hanın başlatacağı milli mücadele hayatı daha sonraları Osman Batur'u ortaya çıkaracak, muhtar Doğu Türkistan eyalet hükümetinin doğmasına ve İlide müstakil Şarki Türkistan devletinin kurulmasına vesile olacaktır. Bu noktayı bu şekilde açıkladıktan sonra, Zalabay Teyci, İris Han ve Esim Han Baturların yapmış olduğu milli mücadeleyi şöyle nakletti :

1940 yılının Şubat ayında Sarıtogay'daki Ahid Hacı'nın camiine yapılan tecavüz bahane edilerek, İris Han ve Esim Hanın liderliğinde büyük bir protesto gösterisi yapıldı. Çinli makamlar protestocuları tutuklamaya kalkınca, İris Han ve Esim Hanlar, gelen hükümet kuvvetine ateş emri verdiler. Büyük bir çarpışma oldu. Hürriyetin ilk kurşunu böylece Çinlilere karşı sıkılmış oluyordu. Çinliler, hiçbir Türk tutuklayamadıkları gibi, canlarını zor kurtarmışlardı. Bunu bir isyan niteliğine vardırın Çinli makamlar bu defa İris Han ve Esim Han kuvvetlerinin üzerine askeri güç sevk ettiler. Böylece İris Han ve Esim Han beğlerin yürüttüğü mücadele on ay kadar devam etti. Bu on ay zarfında yer yer çok şiddetli çarpışmalar olmuştu. İris Han ve Esim Han beğler zaman zaman dağa çekilerek kuvvet topluyor ve büyük bir gerilla savaşı veriyordu. Fakat Tanrı, bu on aylık özgürlüğü bize çok görmüştü. Kahraman İris Han Batur'un vebadan öldüğü haberi Altayın o ulu doruğuna bir karayel misali ulaşmıştı. İris Hanın vefatından bir ay sonra Esim Han'da verdiği bir savaşta şehit ol-

muştı. Böylece Altay Türklerinin üzerine bir karaduman çökmüş, başsız ve lidersiz kalmışlardı. İris Han ve Esim Hanın yapmış oldukları on aylık mücadele de tutuklu olanları kurtaramamıştı. Buna gördüğümüz gibi ömürleri de vefa etmedi. İris Han ve Esim Han beğlerin, ölümlü ile halk büyük bir şaşkına dönmüş, her tarafta elem ve Esim Han Baturların topladığı milli kuvvetler de dağılmışlardı. Böylece, milli mücadelemiz bir duraklama devrine girmiş oluyordu.

Halkın bu şaşkınlığından faydalanan Çinli makamlar silah ve gereçleri toplamaya başladı. Halk, ne yaptığının farkında bile olmadan büyük bir şaşkınlıkla silahlarını götürüp teslim ediyorlardı. Çinli askerler artık, Türk obasına kadar gelebiliyor, pervasızca silahları yükleyip gidiyordu. Bir gün, İslâm beyin avılinda silah toplamak için Çinli askerlerin geldiğini ve herkesin silahları vermelerini istediklerini duyduk. Fakat, İslâm beyin büyük oğlu Osman silahını vermemiş, almak isteyenlere de mukavemet göstermişti. Babası İslâm Hoca, oğluna her ne kadar öğüt verdi ise de, söz dinlemedi. Osman, "Bugün silah veren, yarın canını verir, demektir. Benim Çinlilere verecek silahım yok. İstiyorlarsa, gelip kendileri alsınlar. Korkuyorsanız siz, silahlarınızı veriniz." diyor ve dağa çıkacağını, Çinlileri orada beklediğini sözlerine ekliyordu. Osman, dediğini yaptı. Arkadaşı Süleyman ve büyük oğlu Şerziman'la birlikte o gün dağ yolunu tuttu. İhtiyar İslâm bey, hayır dua etti. Belki Allah, seni doğru bir yola sevk ediyordur, kim bilir memleketimiz için yaptığın hareket hayırlı olur, dedi... O günkü silah toplayan birliğin komutanı dağa çıkan birkaç kabadayı ne yapabilirler, karınları acıkınca, kendiliklerinden silahlarını getirip verirler, demişti. Fakat, bilmiyordu ki, Osman artık hürriyetin habercisi, Çinin baş belası olacaktı!

Osman'ın dağa çıktığı gün, komşu kadınlar annesi Kayşa (Ayça) hanımın etrafını sardılar. Ne bildiği var bu oğlunun? Neye engel olmadın. Onun yüzünden başımıza neler gelecek bilmiyor musun? Ha, yarın Çinliler gelip hepimizin canına ot tıkayacak... İhtiyar Ayça apa bu sözleri büyük bir sabırla dinlemişti. Ben, oğlumu bu günler için doğurdum. Asırlardır, koyun boğazlar gibi bizi, Çinliler boğazladı. Bir çok kandaşlarımızın canına kıydılar. Bizim canımız da onlarınkinden kıymetli değildir. Korkuyorsanız, gidip Çinlilerin ayaklarına kapanın, onlarla birlik olup oğlumu dağlarda arayın. Yerini biliyorsanız ihbar edin... Ayça apanın bu, sert sözleri komşu kadınlarını yatıştırdı. A, Apa, bize nasıl söylersin. Damarlarımızda henüz Türk kanı var. Kim oğlunun yerini söyler melûn Çinlilere. Kusura kalma, biz cahil kadınılarız. Bilmeden laf ettik.

Oğlun için duacıyız. Ona, ekmek, su ve giyecek taşımayan bizlerin Allah canını alsın. İnşaallah, Çinlilere bir ders verir de, yiğit Esim

Hanın intikamını alır. Artık, Osman'ın dağa çıkması gençler arasında destanlaştı. Silahını kapan, veya bir şeyler yapmak isteyen vatanperver, milliyetçi gençler doğru onun yanında yer alıyordu. Altay'ın, engebeli ve zor geçit veren yerleri Osman için birer karargahdı. Gündüğü kuvvetleniyor, silah ve mühimmat bakımından da artık dağlardan inip, Çinlilere bir ders verecek kadar birikmişti. Fakat, bir fırsat bekliyordu. Çinlilerse Osman'ı pek büyük bir tehlike olarak görmüyor, dağda, taşta, üç, beş kaçak var. Elbette bir gün haklarından geliriz, diyorlardı.

1942 yılında, Urumçideki askeri üsden bir kısmının Altay'a sevk edileceği ve orada bir manevra yapacağı haberi Osman'a ulaşmıştı. Osman, beklediği anın geldiğini sezdi ve arkadaşlarına durumu açtı. Urumçü ile Altay arasında yol alacak olan bu askeri birliğe bir baskın düzenliyecekti. Hiç olmazsa, buralarda daha Türk'ün gücü var intibağını bırakacaktı. Belki pek başarılı olmayabilirdi. Ama, Çinlilere bir göz dağı vermek böylece körlenmek üzere olan halkın heyecanını kamçılarmış olacaktı. Osman'ın adamları her gün Urumçü sokaklarında, Sar-sümbe caddelerinde kol geziyor, günlük haberleri Osman'a ulaştırıyordu. İşte, Urumçü'dan gelen yiğit, askeri birliğin yola çıktığını, bunların topçu ve süvari askerleri olduğunu bildiriyordu. Osman, bu habere çok sevindi. Hemen, bir süvari birliğinin at sırtında Altaya kaç günde varabileceği hesaplandı. Kendisinin seçtiği kritik bir yerde bu birliğe taarruz edilecekti. Nitekim, öyle oldu. Bir gecenin sonunda beklenen yerde, Çin'li birliğine saldırılmış, onlara korkulu dakikalar yaşatmıştı. Bu Osman'ın ilk savaşı idi. Pek başarılı olmamakla beraber, Çinli birliğe çok zayıf vermişti. Bu olay Altay'daki Türkler arasında duyduğunda, büyük bir heyecan havası esmeye başladı. Atına atlayan Osman'ın yanına ona yardıma koşuyordu. Herkes, Osman bizim kurtarıcımız, Onu desteklemeliyiz, diyordu.

Altaydaki Türklerin Osman'ı büyük sevgi ve samimiyetle karşılaması artık O'nun hürriyet uğruna savaş vermesinin en büyük desteği olacaktı. Çünkü, milletin itimadını kazanmış ve millete güveniyordu. Bu nedenle, topladığı mücahitleri sıkı bir disiplinle eğitti. Kuvveti onbin civarına ulaştığı gün, ikinci kez Altay'daki Çinli garnizonuna saldırdı. Garnizon darmadağın olmuş, kaçabilenler Urumçü yolunu tutmuştu. Böylece Altay ve havalisini birkaç günde Çinlilerden temizleyen Osman, artık düzliğe indi ve halkının arasına karışarak, onları yeniden organize etmeye koyuldu. Osman'ın bu kuvvetli teşkilâtçılığı Altay'da bir millî gücün potansiyet haline gelmesine vesile olmuştu. Artık, milleti ona layık olduğu yeri verecek ve Onu lider tanıyacaktı. Bu nedenle 1943 yılının Temmuzunda Bulgun'da büyük bir toy şöleni yapıldı. Osman, büyük bir beyaz keçe üzerinde ha-

vaya kaldırılarak "Han" ilân edildi. Askeri kahramanlığından dolayı gösterdiği cesaretin simgesi olarak aynı gün "Batır" ünvanı da verilmişti.

Bulgunda, Osman'ın Han ve Batır olarak ilân edildiğini haber alan Urumçi idarecileri büyük bir paniğe kapıldılar. Şimdiye kadar önemsemediği üç-beş dağ kaçağı dediği Osman'ın artık Çinliler için büyük bir mesele olacağı gerçeği kafalarına dank etmişti.

Osman Altay Türklerinin Hanı ve Batur'u olduktan sonra, daha güçlü bir şekilde Çinle mücadele etmeye karar kıldı. Bunun için de silah ve mühimmata ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçları ancak, Dış Moğolistan kanalı ile karşılayabilirdi. Zira, Dış Moğolistan da ileride doğabilecek herhangi bir Çin tehlikesini önlemek için, Çinle arasında tampon bir kuvvet bulunmasını zorunlu hissediyordu. Osman Batur, bunu bildiği için Dış Moğolistanla temas kurmayı uygun gördü. Dış Moğolistan devlet başkanı Şoybalsın'a heyetler yollayarak Çinle mücadelede bir müşterek hedefin çizilmesini, kendilerinin şimdilik bir savaş haline giremeyeceğine göre, bilfiil harp halinde olan Altay'a yardımcı olunmasını önerdi. Ulan Batur yöneticileri, Altay'la beraber Çin'le savaş etmek veya insan gücü ile desteklemek istemiyordu. Ancak, silah satmak suretiyle Osman Batur'a yardımcı olabileceklerini bildirdiler. Dış Moğolistanla birkaç kez karşılıklı görüşmelerden sonra, silah alınması konusunda tam bir anlaşmaya varılmıştı. Ulan Batur'dan gelen silahlar Bulgun'da depo edilmeye ve mücahitlerin ihtiyaçlarına göre dağıtılmaya bağlandı. Osman Batur, silah meselesi ile uğraşırken, Çinlilerde boş durmuyordu. Türklerin dışarıdan yardım alacaklarını biliyorlardı. Bunu önlemek için, Altay'a kesin bir taarruz edilmeliydi. Bu düşünce ile bir gün Urumçi oldukça kuvvetli birliklerden mürettep bir askeri birliği Altay'a sevk ett. Türklerin eline yeni silah geçtiği için bir noktada Altay'da askeri kuvvet dengesi var gibi idi. Bu bakımdan Osman Batur, Çinlilere karşı daha etkin ve kesin sonuçlu savaşlar vermek istiyordu. Urumçi'den yola çıkan Çinli askeri birlikler hedef olarak Bulgun, Şagan İrge, Döntü ve dolaylarını seçmişti. Gerçekten de Osman Batur'un kuvvet merkezi buralarıydı. Savaş, çok şiddetli cereyan ediyordu. Çinliler, uzun menzilli, tahrip gücü kuvvetli toplarla Türk mevzilerini dövüyordu. Türkler genel olarak süvari olduklarından, hafif silahlarla donatılmıştı. Uzun menzilli ve ağır toplarımız yoktu. Makinalı tüfek, hafif toplarla piyade tüfekleri, el bombası gibi silahlar kuvvetlerimizin elindeki belli başlı savaş gereçleriydi. Şagan İrge, Bulgun ve Döntü savaşları onbeş gün kadar sürmüştü. Asrımızın içinde Doğu Türkistan'da, Türklerin Çinlilere karşı verdikleri en büyük savaşlardan birisi de bu savaşlardır. Bu savaşlarda, Çinliler piyade ve ağır silahlı oldukları için yer değiştirmede güçlük çekiyorlardı. Türkler ise, süvari olduklarından

yıldırım hızı ile yer değiştirebiliyor, mevzilerden, mevzilere atlayarak dūřmanı şaşırtıyorlardı. Her iki taraf, bŷyŷk zayıatlar veriyordu. Fakat, inatla savaşa devam ediyorlardı. Onbeřinci gŷnŷn sonunda Āinliler ricat ettiler. Osman Batur, savaşı kesin sonuĀla başarmış ve bŷyŷk bir zafer kazanmıştı. Kāseyin Batır, Musa Mergen, Akteke, Nogaybay Őkŷrday, Sulıvbay, KuvanĀbay, Sŷleyman Batır gibi Āok ileri gelen ve Osman Batur'un ordusunu yŷneten komutanları bu savaşlarda şehit olmuşlardı. şehit olan bu komutanların yerine Osman Batur, bu savaşlarda ŷstŷn başarı gŷsteren Nogocay, Abbas ve Kemal beğlere "Batır" ŷnvanı vererek, ordusunun komuta kademesinde gŷrev verdi. Osman Batur'un kesin savaşı kazanması ve zafere ulaşması Pekin idarecilerini telaşlandırmıştı. Urumci idarecileri durumu anında řan-Kay-řek'e rapor ediyorlardı. Bundan dolaydır ki, řan-Kay-řek Altay'a tekrar kuvvet sevk etmeye, henŷz ellerinde bulunan Altay'ın bazı kesimlerine yığınak yapmağa UrumĀi idarecilerine tam yetki veriyordu. řan-Kay-řek'in tasvibini alan UrumĀi idarecileri, Jalmıktı Kayşı (bu isim sağlam zirveli makas anlamına gelmektedir) ve Sartogaya tekrar yığınak yapmağa başlamışlardı. Āinlilerin bu askeri harekatına karşılık Osman Batur'da boř durmuyordu. Barkŷl, Erenkabırğa, şoncu, Nori, Kaba, Buvırşın ve havalisinde dağınık olarak bozkırda yaşayan Tŷrkleri bir araya topladı. Bozkırda, kendilerine ŷzgŷ bir hayat sŷren bu kabileleri, Baytik, şingil, Sartogay ve Kubının Kumuna toplu olarak yerleştirdi. Bŷylece onları hem emniyete alıyor ve hem de kendi ordusuna yararlı olanlarından faydalanıyordu.

1944 yılında Osman Batur, bozkır hayatı yaşayan Kazak Tŷrklerini bŷylece bir araya toplamış ve bŷyŷk bir kuvvet yığmış oluyordu. 1944 yılı hem Āinlilerin ve hem de Tŷrklerin kuvvet toplamasıyla geĀti. Osman Batur, Dış Mođolistan başka bir yerden yardım alamıyordu. Bunun bir sebebi de ikinci dŷnya savaşının bŷtŷn şiddeti ile devam etmesi ve dŷnyanın bŷtŷn dikkat nazarlarının bu savaşta olmasıydı. Diđer bir neden de, Dođu Tŷrkistan'ın Asya'nın tam ortasında, dŷnya ile bŷtŷn irtibatı kesik stratejik bir konumda oluşuydu. Ūstelik Osman Batur, Dođu Tŷrkistan'ın kuzey kesimini teşkil eden Altay'da olması da bir talihsizlikti!

1945 yılının Ocak ayında Osman Batur, Jalmıktı Kayşı ve Sartogaya ŷslenen Āin kuvvetine karşı bir taarruz plānını hazırladı. Bu plān řŷyle idi :

1 — Mevsimin kiş olması nedeni ile; UrumĀi ile bu birliğin irtibatını sağlayan ana yol kesilirse, erzak ve diğer ikmal işlemleri sekteye uğrayabilirdi.

2 — Jalmıktı Kayşı ve Sartogay, muhasara altına alınırsa, dŷřman mŷdafaa savaşı vermek mecburiyetinde kalacak, dŷřmanın bŷyle bir

savaşı kabul etmesi demek, ellerindeki stok malzemelerini tüketmek; demek olacaktı. Böylece muhasara sonunda kesin netice alınabilirdi.

Bu plân gereğince, Osman Batur Onbeşbin kişilik bir ordu ile Ocak ayının üçüncü haftasında Jalmıktı Kayşı ve Sartogaya hücum etti. Plân gereği her iki düşman üssü muhasara altına alındı. Urumçiye giden tek ana ulaşım yolu da kesildi ve Türklerin kontroluna geçti. Zaman zaman hücumlar tertiplenerek, muhasaradaki düşmanın moralinin kırılmasına çalışıldı. Düşmanda mükabil taarruzlar düzenliyor, fakat Türkleri yerinden söküp atamıyordu. Böylece iki tarafın birbirine zaman zaman saldırılar düzenlediği ve yer yer savaşın kızıştığı durum 1945 yılının Mart ayı sonuna kadar devam etti. Martın ilk haftasında düşmanın bir kısmı çemberi yarmayı ve Urumçi'ye doğru yola çıkmayı başardı. Bir kısmı da aşağı Altaya çekildi. Böylece, Jalmıktı Kayşı ve Sartogay Çinlilerden temizlenmiş ve Türklerin eline geçmişti. Dabısı Tüngedeki Çinlilerin ana destek üssü de bozguna uğramıştı. Osman Batur, bu zaferden sonra bir müddet dinlenmek ve tekrar güçlenmek gayesiyle savaflara ara verdi. Kışın yorgunluğunu ve yazın getirdiği taze kuvvetten yararlanarak artık Altayı Çinlilerden tamamen temizlemek ve bir tek Çinli bırakmamak kararındaydı. Bu nedendir ki, Osman Batur, Temmuz sonlarında ordusunu teftiş etti. Mücahitlerini çok formda ve morallerini yüksek gördü. Hepsi de yeni bir savaşın özlemini duyan dislerle Batur'a bakıyorlardı. Mücahitlerin e görlüğü bu fevkalade memnuniyet; Osman Batur'a artık savaş zamanının geldiğini müjdeliyordu...

15 Ağustos 1945 tarihinde Osman Batur, kuvvetinin başında olduğu halde Çinlilere taarruz etti. Çinliler bu beklenmedik saldırısı karşısında neye uğradıklarını bilemediler, şaşırıldılar. Son süratle ve acele ile Urumçi yolunu tuttular. Artık Altay'da tek bir Çinli dahi kalmamıştı. Bütün Altay zorba Çinlilerden kurtarılmış, Çin vahşetine son verilmişti. Altay artık hürdü!

Aşağı Altayda yapılan savaşta, Urumçi yolunu şaşırın ve sayıları üç bini aşan bir Çin birliği de teslim olmuştu. Osman Batur'un bu başarısı bütün Doğu Türkistan için bir ümit kaynağı olmuş ve yer yer Doğu Türkistan'da Çinlilere karşı ayaklanmalar baş göstermişti. İl ve Kulcadan başlayan bu isyan hareketlerini Osman Batur, destekledi. Ayaklanmayı yöneten mücahitlerle irtibat kurarak, onlara silah yardımı yaptı. İleride ayrı bir konuda göreceğimiz İli inkilâbını yürüten Ali Han Töre'ye, Kalman Gazi, Delilhan Sükürbayoğlu, Buka Zengi ve Uvatkan beğlerden kurulu bir heyet göndererek, her türlü yardıma hazır olduğunu, yapılan milli mücadelede koordineli olarak çalışılması gerektiğini önerdi. Ali Han Töre, Osman Batur'un görüşlerine aynen iştirak ediyor ve Batur'dan İli, Kulca mücahitlerine yardımcı olmasını ar-

zuladığını tekrarladı. Osman Batur'la Ali Han Töre'nin müştereken hareket etmeleri, Çinlileri kuşkulandırdı. Kulaklarına kar suyu kaçan Urumçı idarecileri, Osman Batur ve Ali Han Töre ile anlaşmayı uygun buldu. İli ve Altay'a elçiler salarak bir sulh antlaşması yapılmasını istiyorlardı. Osman Batur ve Ali Han Töre, zaman kazanmak bakımından Çinlilerin bu önerilerini kabul ettiler. 2 Ocak 1946 tarihinde aşağıdaki maddelerden oluşan bir sulh antlaşmasını her iki taraf parafe etti.

1 — Altay, Tarbagatay ve İli vilayetlerindeki milli mücadelelere katılan güçlerin dağıtılmaması ve bunların devletin bir askeri olarak buldukları yerlerde kalması ve masraflarının da hükümetçe karşılanması.

2 — Kaşgar ve Aksu gibi Türklerle meskûn illerde, hükümete bağlı olmak üzere güvenlik kuvvetlerinin bulundurulmasına izin verilmesi...

3 — Doğu Türkistandaki Çin kuvvetlerinin ülkeden çekilmesi,

4 — Doğu Türkistan halkına tanınan hürriyetin sebepsiz olarak kısıtlanmaması,

5 — Doğu Türkistandaki polis, janlar gibi müdürlüklere ve bu kuruluşların er ve polis memurluklarına Türklerin getirilmesi,

6 — Millet Meclisi üyeleri, vali, kaymakam gibi mülki âmirliklerin o bölgenin halkı tarafından seçilmesi,

7 — Okullardaki derslerin yani sıra "Çince"nin bir dil dersi olarak okutulması,

8 — İli hükümetinin tasvip ettiği şahsın devlet kademelerinde görevlendirilmesini Çinliler kabul ettiği gibi, Çinliler tarafından gösterilen şahısların aynı şekilde İli hükümeti tarafından kabulü,

9 — Dört bakanlıktan ikisine ve iki genel müdürlüğe İli'nin göstereceği Türk asıllı adayların getirilmesi,

10 — Eyalet hükümet reisi muavinlerinden birine İli'nin göstereceği adayın getirilmesine,

11 — Eyalet hükümet üyeleriyle, eyalet meclisinin azalarının çoğunlukla Türk olmasını taraflar kabul ederek işbu antlaşmayı parafe ederler.

Antlaşmayı Ali Han Töre adına Ahmet Can Kasımî beğle Rahim Can beğ ve Osman Batur adına da Ebulhayır beğ, Çin hükümeti adına general Cang-Cu-Cang imzalamışlardır.

Anlaşma parafe oluncaya kadar hatırladığıma göre beş, altı ay karşılıklı görüşmeler ve müzakereler devam etmişti. Hatta, bir ara nerede ise sulh antlaşması tehlikeye düşecek gözü ile bakıldığı bir sırada imza edilmişti.

Yukarıdaki anlaşmaların üzerinden on ay kadar geçtikten sonra tekrar Doğu Türkistan eyalet hükümetinin teşkili hususundaki ek bir anlaşma daha yapıldı. Haziran 1946'da kurulan Doğu Türkistan hükümetinin üyeleri ve teşkil şekilleri belli oluyordu. Buna göre yirmibeş kişilik hükümet konseyinin ondördü Türk, geri kalanları Çinli müslüman (Tüngan) ve Mançurlardan meydana gelecekti. Hükümet konseyinde, Osman Batur, Ali Han Töre, Camın Han Hacı, Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin gibi kimseler vardı. Urumçi merkez valiliğine de gene bir Türk olan Kadıvan Hanım, vali muavinliğine de Hamidullah Tarım getirilmişti. Daha sonraları eyalet hükümeti başkanlığında Dr. Mesut Baykuzu'yu, ve eyalet umum vali muavinliğinde Mehmet Emin Buğrayı, Eyalet hükümeti genel sekreterliğinde İsa Yusuf Alptekin'i, onun yardımcılığında da Salis Emreoğlu ile Abdülkerim Abbas beylerin geldiğini görüyoruz. Böylece Doğu Türkistan'a bir sulh devri gelmiş gibi oldu. Fakat, bu defa Çinde iç harp olunca hızı ile devam ediyor, Mao ile Şan-Kay-Şek taraftarları kıyasıya bir iç savaşın içinde çalkalanıyordu. Gün geçtikçe komünistlerin kuvvet kazanması, Doğu Türkistan'a yeni bir tehlike arzelmeye başlamıştı. 1949 yılının son aylarında Şan-Kay-Şek Mao'nun kızıl militanlarına mağlup olmuş ve Formosa adasına kaçmıştı. Böylece Doğu Türkistanda artık komünist Çin devri başlamış oluyordu. Türkler, bir beladan kurtularak yeni nefes almaya başladığı bir sırada kızıl belânın gelmesi çok hazindi.

Komünizm esasen Türklük ve müslümanlıkla bağdaşmazdı. Bu nedenle de Türkler maddi ve manevi varlıklarını korumaya mecburdu. Herkes, gene ümihli Osman Batur'a bağlanmış, bu belâyı ancak O, def eder, diyordu. Muhtar Doğu Türkistan hükümetide yıkılmış, üyelerinin bir kısmı yurt dışına çıkmıştı. Bu hükümetin maliye bakanı olan Camın Han Hacı, üç oğlu ile birlikte Osman Batur'a katılmıştı. Urumçi'deki Amerikan konsolosu Mr. Douglas Mackarnin de iki adamı ile Osman Batur'a sığınmıştı. Bu kimselerin Osman Batur'un yanında olması, komünistler için bir bahane oluyordu. Batur'dan bu adamların teslimini, kendisinin de silahını bırakmasını istiyordu. Fakat, Osman Batur, Amerikan konsolosunu, bu olayları bize anlatan Zalabay Teyci, İsa Batır, Kariga ve Ziratbay vasıtasıyla Gasköl'deki Hüseyin Taycin'in yanına göndermişti. Zalabay Teyci, Osman Batur'un verdiği bu zor ve korkunç görevi omuzlandığı zaman, birkaç ay sonra dönüp geleceğini zanneliyordu. Taklamakan çölünü ve ucsuz bucaksız bozkırlarda gün-

lerce at ve deve sırtında, yanında yerli Türklerin kiyafetine girmiş iki yolcusu olduğu halde Gasköl'e ulaşmıştı. Osman Batur'un emane-tini Hüseyin Tayci'ye salimen getirmişti, ama o artık hiçbir zaman çok sevgili Batur'unu bir daha Barköl'de göremeyecekti.

Zalabay Teyci, Osman Batur'la bu şekilde ayrıldıktan sonra gelişen olayları şöyle anlatmaya devam etti.

Bizim ayrılışımızdan birkaç gün sonra, Çinliler Osman Batur'a hücum etmişti. Fakat, bir netice elde edememişti. Osman Batur'da artık kuvvetlenen kızıl Çin karşısında tutunamayacağını anlamıştı. Bu bakımdan Tibet sınırındaki Gasköl denilen yerde senelerden beri yaşayan ve sonraları Ali Bek'le birleşen Hüseyin Tayci'ye, Ali Bek'e ulaşmak, onlarla güç birliği kurmak istiyordu. Bu nedenle 1950 yılının Haziran ayında Barköl'den yavaş yavaş yola çıktı. Birkaç kere, kızılarmı yaptığı savaşta galip geldi. Böylece rahat bir şekilde Kansu'ya doğru yol alıyordu. Bu yolculuğun sonunda, onu bekleyen mu-Zindankol denilen yerde bir kızıl ordu birliği ile karşılaştı. Yapılan çetin bir savaşın sonra, Makay'a doğru yöneldi. Zindankol baskınında yanında bulundurduğu misafiri maliye bakanı Hacı Camın Han esir düşmüştü. Bu olay Batur'a çok dokundu. Büyük bir yeis içindeydi. Demek, Osman Batur, artık kendisine sığınanları korumaktan bile aciz kaldı, diyordu. Zindankol savaşında, ordusunu yöneten bir çok kahraman beğleri yaralı idi. Süleyman Batır, Canabil Batır ve Abbas Batırlar bu yaralılar arasındaydı. Kumul Türklerinin ileri gelenlerinden Sultan Şerif Tayci, ve Norgocay Batur da beraberinde idi. 1950 yılının son aylarında Osman Batur Makay'da Kanambal denilen yerdeki Kaben Tayci'nin yanına ulaşmıştı. İleride Kayız adı verilen otluklu bir yer vardı. Kaben Teyci, Batur'un karargahını Kayıza kurulmasına yardım etti. Ve hiç durmadan ileriye Gasköle doğru yola devam etmesini, söylediği zaman, Osman Batur'un cevabı çok manidardı. "Ben, kurtulabilirim, ama milletim ne olacak? Bu kadar mücadeleden sonra, yabancı elde kalmak istemiyorum. Bırakın Osman, vatanında kalsın" demişti. Batur'un bu kesin cevabı karşısında Kaben ve Norgacay, Sultan Şerif Tayci, Delil Han hiç durmadan Gasköl'e doğru yol aldılar. Osman Batur, yanında vefakar silah arkadaşı Canabil olduğu halde geriden gelecek adamlarını beklemek üzere Kayızda kaldı.

Kayız'a beklenmeyen bir hadise daha oldu. O da, öteden beri Çinle iş birliğini yaptığını bildiğimiz ve Elis Han Tayci ile İsa Yusuf Alptekin beyin General Ma-Pu-Pang'ı ziyaretinde, orada olduğunu söylediğimiz Kumul valisi General Yolbars Han çıkageldi. O da Doğu Türkistanı terk ediyor ve Şan-Kay-Şek'in peşinden Formoza'ya ulaşmak istiyordu. İşte, bu zat Osman Batur'un beraberinde bulunan ve

ağır ateşli silahları kullanan kırk kadar beyaz Rus'u kandırarak alıp bir gece sırta kadem basmıştı. İşte, böyle aksilikler Kayızda Osman Batur'un çevresinde dolanıyordu...

1950 yılının Aralık ayının sonunda Osman Batur'un beklediği kişi olan ve Zindankolda yaralı kalan, kahraman Abbas Batır, yirmi kişi ile çıkageldi. Zindankol savaşının şiddetini Batur, şimdi daha iyi anlıyordu. Abbas'ın kuvveti orada kırılmıştı.

Osman Batur'un Kayız'a geldiği haberi Gasköl'deki Hüseyin Tayci ve Ali Bek'e ulaştığı zaman yolları çoktan kızillar kesmişti. Daha önce Kanambal'a kadar gelip dönen Ali Bek'in arkadaşlarından Kaynaş Beğ*, Kayızın yol ve askeri durumunu Ali Bek'e anlatmıştı. Ali Bek ancak, büyük oğlu Hasan'ı** yanına Musa'yı katarak Osman Batur'a göndermekle yetindi. Yardım göndermeyi çok arzuladığını, fakat imkânsızlıklar yüzünden yollayamadığını, mümkünse hiç durmadan ve yolu bilen oğlu Hasan'la Gasköle bir an önce ulaşmasını sağlık verdi. Fakat, Osman Batur, bu davete de icabet etmedi ve Kayız'da kalmıştı.

1951 yılına Kayızda basan Osman Batur, çok sert bir kışta bitap bir halde, halâ orada bulunuyordu. Bugünler Osman Batur için çok zor günlerdi. Artık bu kış mevsiminde Gasköl'e gitmekte imkânsızdı. Zira, Kaskölle Kayız arasında 400 km. bir çöl uzanmaktaydı. Kum çölünde kışta yamandı. Kum fırtınası çok şiddetli olurdu. Bir ümit bahara ererse, belki bu çölü geçebilirdi. Ama, kızillarda bunu biliyordu. Osman Batur, bahara erişir ve Makay çölünü geçerse, Onu bir daha ele geçirmek çok zor olacaktı. Bunu göz önüne alan Çinliler Dungkang'daki 8.ci kızıl alaya alarm vermiş ve takviye etmişti. 8 nci kızıl alay 10 Şubat 1951 günü Dungkan'dan Kayız'a hareket emri almış ve hızla Osman Batur'un üzerine geliyordu. Düşmanın geldiğini haber alan Osman Batur, derhal kuvvetlerini alarma geçirip, bir müdafaa savaşı verme hazırlığına girişmişti. Mevsimin kış ve Kayız'nda savunmaya çok elverişsiz bir yer olması Osman Batur için büyük bir talihsizlik olacaktı. Üstelik, kuvvetlerinin çoğu çeşitli nedenlerle zayıf durumdaydı. Bunların başında hastalık, yaralı olmak gibi sebepler başta gelmekteydi. Düşman da, öteden beri Osman Batur'u takip ettiğinden onun bu durumunu da istihfar etmişti.

13 Şubat 1951 günü sabahın kör karanlığında beklenen an gelmiş ve 3 ncü kızıl alay dört koldan, ağır topçu ateşlerinin desteğinde Osman Batur'un üzerine çullanmıştı. Savaş bütün gün şiddeti ile devam etti. Top uğultusu, mermi vızıltıları Kayızı inletiyordu. Osman,

* Bu eserin yazarı Hızırбек'in babası.

** Hasan Oraltay.

kuvvetini beşe bölmüştü. Canabil Batır, Abbas Batır, Süleyman Batır ve Keşâfet Batırlar dört koldan taarruz eden düşmana karşı çarpışan kuvvetleri idare ediyorlar ve ileri cephede dövüşüyorlardı. Osman Batur ve müftüsü Ercan Hoca ile birlikte merkezdeki ihtiyat kuvvetlerin başında kalmışlardı. Akşam yaklaşp güneş ufku aştığı zaman, Osman Batur'un bütün kuvvetleri kahramanca bir savaş vererek şehit olmuşlardı. Osman'la beraber nice zaferi beraber paylaşan kahraman komutanları, Cenabil, Abbas, Süleyman ve Keşâfet beğlerde erleriyle birlikte şehit olmuşlardı. Çember gittikçe daralmış ve Osman Batur'un ihtiyat olarak yanında alı koyduğu çok az bir kuvvet savaşa tutuşmuştu. Birkaç saat sonra, bu kuvvetteki erlerde son kurşunlarına kadar çarpışmışlar ve tek fert kalmadan şehit olmuşlardı. Osman Batur'un büyük oğlu Şerziman yanında iki kardeşi Ninetullah ve Nabi olduğu halde düşmanı geriden çevirmeye çalışıyorlardı fakat, başaramadılar. 13 Şubat 1951 günün gece yarısına doğru Osman Batur tek başına kalmıştı. Kayız gölünü geçip, karşı yamaca ulaşabilirse bir ümit kurtulabilirdi. Tam bu düşünce ile atına atladığı zaman, kızı Azapay az ileride düşmanla çarpışıyordu. Onu beraberinde götürmek istedi ve terkine aldı. Artık, Osman Batur'un talihi ters dönmüştü. Her zaman ihtiyatlı hareket eden O, büyük başbuğ şimdi beyaz bir ata binmiş, sanki bir zafere koşar gibi göle doğru at sürmüştü. Gece karanlığında beyaz at, hemen göze çarptı. Bazı yorumculara göre, Batur, bu atı buzun rengine kamofle olabileceği kanısı ile seçtiğini söylerler. Ama, daha göle girmeden görülmüştü. Osman Batur bir yıldırım hızı ile göle ulaştığı zaman, düşman onun Osman olduğunu çoktan anlamıştı. Bu nedenle diri yakalamak emri olduğunda atını vurmaya çalışıyorlardı. Fakat, isabet ettiremiyorlardı. Osman Batur ve onyediy yaşındaki kızı Azapay, gölün ortalarına doğru varmıştı ki, t buzda tökezledi ve yere yuvarlandılar. Atın ayağı kırılmıştı. Batur ve kızı beraberindeki cephaneleri bitinceye kadar atın siperinde müsademeye devam ederlerse de sonunda acı akibetle kurtulamazlar, yakalanırlar. Yakalandığın da sn kimsin? diye kimlik sorun Çinli subaay o gür sesiyle "Osman Batur" dediği, cesaretinin bir örneği olarak daima anılacaktır. Osman Batur'un yakalanışı ile savaş son bulmuş ve 8 nci kızıl alay geri çekilmişti. Ertesi sabah harp meydanını gezen Osman Batur'un üç oğlu, şehitleri defin etmeye çalışmışlar, babalarının yakalandığını anlamışlardı. Sonra da Altay'a giden Osman Batur'un oğullarının 1956 yılına kadar dağlarda yer yer çete savaşına devam ettiği, fakat, aynı yıl komünistlerle mecburiyet karşısında bir anlaşma yaparak silahlarını teslim ettikleri ve Şerziman'ın Sarsümbe'ye kaymakam olarak görevlendirildiği bize gelen sıhhatli haberler arasındadır.

BİZ TEKRAR ZALABAY TEYCI'YE DÖNELİM :

1950 yılının Haziran ayında konsolos Mr. Douglas Mackarnin'i Tibet'e yola çıkardık. Beş aydan fazla Gasköl'de kaldım. Bu sıralarda Osman Batur'un Kanambal'a geldiği haberini aldık. Hüseyin Tayci Beğ, Osman Batur'a bir ulak göndererek irtibat kurmak istiyordu. Tayci, bu fikrini bana açtığı zaman, zten ben de Osman Batur'u ve Onunla beraber olan ailemi özlediğimi gitmek için hazırlanmakta olduğumu, bu nedenle Osman Batur'a Hüseyin Tayci'nin ulaşımını ulaştırabileceğimi söylediğim zaman Hüseyin Tayci çok sevinmiş ve hemen hazırlığa girişmemi arzulamıştı. Mevsim kıştı. Kasım ayında buraları çok soğuk, karlı, tipili, boralı, fırtınalı olurdu. Beni Gasköl'den Kanambal'a götürecekteki en kuvvetli ve güvendiğim iki atımı hazırladım. Birine binecek ve ötekini de yedeğime alacaktım. Arada beş, altı günlük Makay çölü vardı. Azığımı da buna göre ayarladım ve bir sabah, bütün varlığımınla Ulu Yaradan'a sığınarak yola koyuldum. Çok sürtli, fakat yorucu bir yolculuktan sonra, Gasköl'den hareketimin yedinci günü sabahı Kanambal eteklerine ulaştım. Kafamda, azemetinden, şetafatından ve görkemliliğinden yanına varılamayan Altayların aköylelerini bulacağımı geçiriyordum. Heyhat!.. Gördüğüm manzara, bitkin bir kıştan çıkmış veya talana uğramış bir Kazak obası manzarası idi. O, kahraman Osman Batur'un köyü, lime lime, hayvan tersi yakmaktan sararmakla kararmak arasında keçelerle örtülü çok basık, hiçte iç açıcı olmayan bir çadırdan ibaretti! Batur, üzgündü. Çünkü, mücadele hayatında ilk defa yenilmiş, bitap ve gururu kırılmış fakat, vatani için canını dişine takan bir celâdet, bütün benliğini kaplamıştı. Beni, karşısında görünce çok sevindi. Ben de heyecanlanmıştım. Birbirimizi sağlıklı gördüğümüze çok mutlu idik. Tanıdığım birçok silah arkadaşlarım yoktu. Batur, onların geride olduğunu birkaç güne kadar geleceğini söyledi. Hüseyin Tayci'nin ulaşımını kendilerine verdim. Gasköl'deki durumları anlattım. Amerikan konsolosunu yolcu ettiğimi, Urumçi'den genel sekreter yardımcısı Salis Emreoğlu, Abdülkerim ve Adil beğlerle, Ali Bek ve arkadaşlarının Gasköl'de olduğunu da sözlerime ekledim.

Bir hafta kadar dinlendikten sonra, birgün Osman Batur'un beni çağırıldığını haber verdiler. Huzuruna vardığımla, dinlenip, dinlenmediğimi sordu. Atların seni, tekrar Gasköle ulaştırabilir mi? Dedi. Şaşırılmıştım! Ben kendime gelmeye çalışırken Osman Batur, sözüne devam etti. "Zalabay, benim yiğitlerim çok yorgun, üstelik yolu da bilmiyorlar. Senden tekrar Gasköl'e gitmeni istiyorum. Oradaki Türkler, bana ortalık hafif ılıyınca, benim de geride beklemekte olduğum kuvvetlerim gelince, Makay çölünü geçmeme yardımcı olsunlar ve Mart

başlarında ikmal göndersinler. Göreyim seni, Martın ilk haftasında burada olasin." Diyordu. Benim için, Osman Batur'un her sözü bir emir manasını taşırdı. Hiç tereddüt etmeden, derhal yola çıkayım, dedim ve iki gün sonra da tekrar Gasköl'e doğru çıktım. 1950 yılının 20 Aralığında tekrar Gasköl'e geldim. Aralık ayı çok soğuktu. Eek başıma o korkunç Makay çölünü aşmıştım. Atlarım artık, beni tekrar Kanambal'a götürecektir durumda değildi. Ama, buradaki Türklerden semiz atlar alacağımı biliyordum. Böylece, Tacnor'da bir buçuk ay kadar daha kaldım. Hüseyin Tayci'ye durumu bir daha anlattım ve Mart başında her ne bahasına olursa olsun, ikmal göndermesini rica ettim. Hüseyin Tayci, her an için ikmal göndermeye hazır olduğunu, fakat, kırk kadar bir gurup yiğitlerinin Duvkan'da, bir Çinli askeri birlikle başı derde girmiş ve yakalanmış olduğunu, onlar kurtulup gelirse, yardım göndereceğini söylüyordu. 10 Şubat 1951'de Osman Batur'un, Kanambal'dan Kayız'a, yani biraz daha Makay'a yakın bir yere geldiğini işittim. Gasköl'deki Türklerin Mart başında yardım göndereceğini ve Osman Batur'un buna göre hazırlıklı olmasını temin görevi gene bana düşmüştü. Artık, benim için o kış kıyamette Kanamballa, Gasköl arası bir kapı komşusu olmuştu. Yolu yordamı da biliyordum. Bu yardım haberini Osman Batur'a muştalamak üzere tekrar yola çıktım. Aradaki Makay çölünü bu defa daha da süratli beş gün gibi bir zamanda katettim. Kayıza vardığımda çok geç kalmıştım. Kayız da bütün tabiat çok bitap ve küskündü. Leş kuzgunları havada uçuşuyorlardı. Ortalığı bir kara duman bürümüş, Osman Batur'un olluğunu tahmin ettiğim bir çadırın son direği, yer ocağında yarısına kadar yanmış, fakat o korkunç kızıl alevden yaralı olarak kalmayı başarmıştı. Gözlerimden yuvarlanan kanlı yaşlar, elimdeki bu kutsal çatının son kalıntısına düşüyor, biteviye yuvarlanıyordu. Ben, diz çökmüş, böylece dövünürken, atlarım yerleri eşeliyor, sanki korkunç manzaradan huzursuz olmuşcasına huysuzlanıyorlardı. Şaşkınlığın verdiği, sendeleme ile farkına varmadım. Halbuki, atların bu hali bir tehlike alemeti idi. Derhal kendime geldim ve atıma atladım. Yüzümü geriye çevirdiğim de, bayır aşağı at salan biri geliyordu. Demek atlarım bunu sezinlemiş olmalıydı. Geleni, şeklen Türk olduğunu tanıdığım. Savaştan her nasılsa sağ kalmış bir yiğitti. Osman Batur'un akibetini de bilmiyordu. Mecnun gibiydi. Hiç bir şey öğrenemedim. Oda, yanımda fazla kalmadı, karşığı bayıra tırmandı ve gözden kayboldu. Gasköl'den çıkalı onbir gün olmuştu. Artık, Osman Batur'un yerinde yeller esiyordu. Buna inanmak çok güçtü. Fakat, gerçektir...

21 Şubat 1951 günü Kayız'dan o kış kıyamette tek başıma tekrar Gasköl'e yola çıktım. Daha bir hafta önce Makay çölünden geçtiğimden yolları da biliyordum. Çöl çok korkunç. Geceleri bir ürperti ister

istememez hissediyordum. Fakat, korkudan artık korkmuyordum. Makay çölünü aşarak Tacnor'a geldiğimde, burada bulunan Hüseyin Tayci, Sult anŞerif Tayci Delil Han ve Norgocay Batur'ları telaşlı buldum. Meğerse, Osman Batur'a hücum edildiği gün, Çaklık ve Şin-Hay'dan hareket eden iki askeri birlik biri Gasköl'deki Ali Bek'e diğeri de buraya hücum etmişti. Fakat, gözcülerin zamanında haber vermeleri, çok iyi hazırlıklı olarak düşmanı karşılamaları, düşmanın püskürtülmesine vesile olmuştu. Tacnor'a dönüp geldiğimde 1951 yılının Şubat ayının 26'sı idi. Ertesi gün, Tibet'e doğru yola çıkarak beş buçuk aylık bir meşekatlı yolculuktan sonra 16.8.1951 Keşmir'e ulaşmıştık.

17 Şubatı 18 Şubata bağlayan gece Osman Batur, baskına uğramıştı. Tutsak edilen Osman Batur, 21.2.1951'de Tung-Hu-Hang (Duvkan) şehrine götürüldü. Resim, o günlerde batılı bir ajan tarafından çekildi. 1962'de bu mikro resimden M. Güllergün'e kopya ettirdim. (H.B. Gayretullah)

OSMAN BATUR'UN KİŞİLİĞİ

Türk ırkının tarih boyunca yetiştirdiği büyük askeri dehaların ve büyük kahramanların, şimdilik, sonuncusu olan Osman Batur çağımızda yaşamış olduğu halde en az tanınmışlarından biridir. Büyük yaratılış kudreti ile kötü talih onda birleşmişti. Kudretli adam kendi talihini de yener. Osman Batur hemen hemen, bunu la yaptı. Silâhsızlıktan, coğrafi zorluklardan, sayıca azlıktan, yalnızlıktan ve tarihin ters akmaya başlamış olmasından doğan zorlukları teker teker yenecek çareleri buldu. Yalnız en büyük talihsizliği geç doğmuş olmasıdır. Onun savaşlarını inceleyen İngiliz yazarı Godfrey Lias der ki, eğer o, uçak ve motör çağından önce, yalnız topun ve makinelinin olduğu çağda yaşamış olsaydı, belki Orta Asya Türklerinin hürriyetini sağlamış olurdu.

Altay Kazaklarından İslâm Bay'ın oğlu Osman 1889'da Kayşa (Ayça) hanımdan doğdu. Bozkır Kazak hayatını yaşayarak büyüdü. Arkadaşları gibi o da 10 yaşından çok önce usta bir binici ve iyi bir avcıydı. 12 yaşında hayatının bir dönüm noktasına geldi. Kazakların büyük kahramanı Böke Batur ondaki büyük istidatı görüp onu iyi bir silahçör olarak yetiştirmek için yanına aldı. Ona çete savaşlarının bütün inceliklerini öğretti. Aynı zamanda da Rus'a ve Çin'e karşı sönmek bilmez bir kin aşıladı. İki yıl sonra Böke Batur'un büyük yenilgileri oldu. Böke Batur Osman'a "Benim işim bitti, ama ileride senin milletinin sana ihtiyacı olacak, çünkü senin gibi bir başkası daha doğmayacak. Benden ayrıl." diye buyruk verdi. Osman bu acı buyruğa boyun eğdi. Böke Batur yenilgiden sonra Türkiye'ye gelmek için Tibetten geçerken yakalandı ve boynu vurularak şehit edildi.

Bundan sonra Osman Batur'un hayatı göçler, gizli tertipler ve baskınlarla geçti. Küçük akıncı topluluklarının başında Çin ve Rus kuvvetlerini pusuya düşürür, öldürür, kaçırdı. Nişancılığı efsanevi derecedeydi. Hâlâ anlatılır. At sırtında, hareket halinde, hafif makineli tüfekle kalça hizasından darbe ateşi yaparak bir düşman kolunun içindeki subayları seçe seçe vurmak onun her sefer yaptığı işlerdendi. Şöhreti kısa zamanda yayıldı. Kazak erleri onu yalnız Böke Batur'un değil Çingiz'in de vârisi gözüyle görüyorlardı. Cesur şüpheli, mağrurdu. Erlerine yüklediği bütün sıkıntıları kendisi de paylaşırdı. Gayesinden fedakârlık ettiği, düşmana acıdığı, veya dostuna ihanet ettiği hiç olmadı.

İkinci Dünya Savaşının karışık günlerinde Doğu Türkistan Türkleri kâh zulüm altında ezildiler, kâh aldatıcı yumuşatma devirleri gör-

düler. Birçok büyükler Ruslarla veya Çinlilerle siyasî yollardan tavizler koparmak peşinde koştular. Osman, savaştan başka çıkar yol olmadığına inanmıştı. Osman Batur 1.85 boyunda, kalın yapılı, kısa ve kalın boyuna, esmer, gözleri daima yarı - kapalı denecek derecede kısık, kaşlarının aras kırışik, az konuşan bir zattı. Şahsı için hiç bir ihtirası yoktu. Yalnız büyük gayesinin ihtirasını taşıyordu.

Osman Batur'un büyük gayesi Çingiz çağında olduğu gibi Altaylardan başlayarak bütün Türk yurdunun Çin ve Rus'tan temizlenmesi idi.

Osman Batur'un en başarılı çağında, Tanrı Dağlarının kuzeyindeki bütün Doğu Türkistan toprakları, birkaç şehir müstesna, kurtarılmıştı. Sonra Komünist ordularının baskısıyla önce Altaylar sonra Tarbagatay lağları, sonra yavaş yavaş diğer yerler elden çıktı. 1949'da Osman Batur daracık bir dağ bölgesine sıkışmıştı.

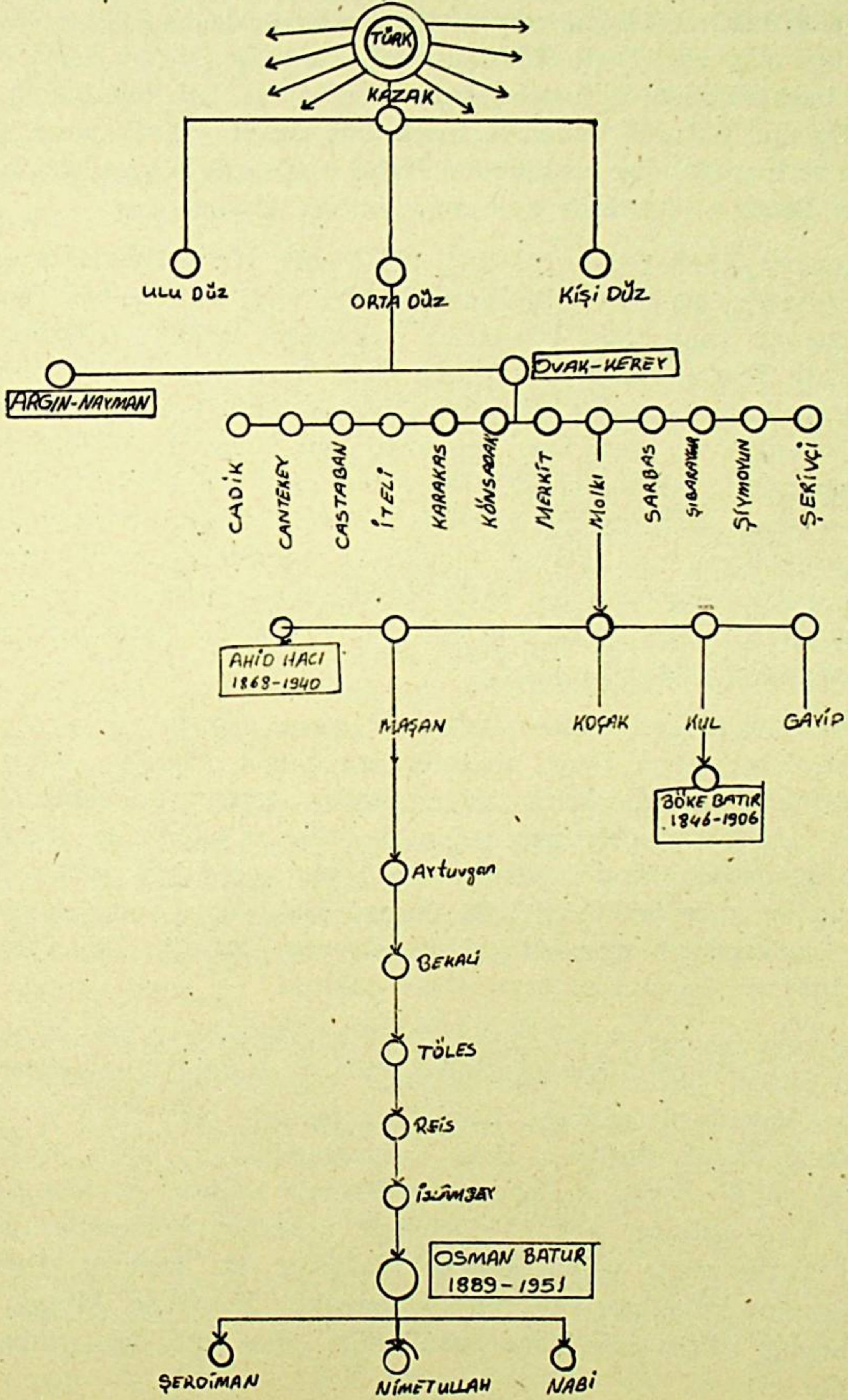
Osman Batur gerilla savaşlarının, ve süratli hareket savaşının tam bir ustasıydı. Yıllarca tanklı ve uçaklı düşman ordularını uğraştırdı, yok edilemedi.

Bşlangıçta 10 bin savaşçı olan kuvveti 1950'de kadın ve çocuklar dahil 3 - 4 bine inmişti. Son sığındığı yer Makay bölgesiydi. Karakışta hayvanlar dağlarda barınamıyor, eteklere inmeye mecbur oluyorlardı. O zaman da tanklardan tehlike doğuyordu.

1951 Şubatında komünistler yine bir baskın hücumu yaptılar. Kazakların büyük kısmı yine baskından kurtuldu. Kadınlar ve kızlardan tek tük ele geçenler olmuştu. Biri Osman Batur'un 17 yaşındaki kızı Azapay idi. Kayız baskınında Azapay, Osman Batur'un atına atladı ve ikisi beraber dört nala uzaklaştılar. Donmuş bir gölden geçerken tın ayağı kırıldı. Atın cesedini siper ederek düşmanı saatlerce yaklaştırmadılar. Komünistler onu diri yakalamak emrini almışlardı. Batur'un cephanesi tükendi. Yakalandı.

80 kilometre kadar ötede Tung - Hukang şehrine götürüldü. Orada işkenceden sonra bağlı olarak at sırtında sokakları dolaştırdılar. "Türkistanı Çinlilerden kurtaracağım diyen adamın haline bakın" dediler. Ama ağzını tıkamayı unutmuşlardı. O halde bile : "Ben ölebilirim, ama dünya durdukça benim milletim mücadeleye devam edecek!" diye bağırdı. Sonunda Urumçi'ye götürülüp orada 29 Nisan 1951'de şehit edildi. Son dakikaya kadar metanetini kaybetmedi. Bir gün yeni Osman Baturların çıkacağı ve son zaferin onlarda olaacağı hakkında inncı d hiç sarılmadı.

OSMAN BATUR'UN AİLE ŞECERESİ

OSMAN BATUR'UN URUMÇİ ZİYARETİ

1946 yılında yukarıda gördüğümüz gibi, Doğu Türkistanda bir muhtar eyalet hükümeti kuruluyor ve Osman Batur'da bu hükümetin konseyinde üye oluyordu. Doğu Türkistan hükümeti Dr. Mesut Sabri Baykuzu beğın başkanlığında iş başına gelince, Altay'da bulunan büyük kahraman Osman Batur'u hükümet merkezine davet ederek şeref misafiri olması ve hem de Urumçi halkının Batur'u görmek için sabırsızlandığını, Osman Batur'a bildirerek gelmesine intizar etmişti.

Haziran 1948 Osman Batur, 400 kişilik bir maiyetle Şüygun tay'dan Urumçi'ye hareket etti. Batur'un Urumçiyi ziyaret edeceği, duyulduğu zaman kent halkı büyük bir karşılama töreni hazırlama yarışına girişti. Eyalet Hükümeti Osman Batur'u ağırlamak için en ince teferruatına kadar hazırlık yapıyor ve bir protokol hazırlıyordu. Batur'a, Altay'ın sakin ve temiz havasını aratmamak için de, Urumçi civarındaki en güzel, çayırılı, çimenli ve envaî çeşit çiçeklerle bezenmiş bir parkına beyaz otağ kurulmuş, kırmızı da hazırlanmıştı. Urumçi, kentinde bulunan milliyetçi ve Türkçü kuruluşlar, yayın organları Osman Batur'un gelişi dolayısıyla bir hafta düzenlemişler, Batur'un kişiliğini ve yapmış olduğu milli mücadelelerini anlatan yazılar yayınlıyor, seminer ve konferanslar düzenliyorlardı.

Eyalet hükümeti Osman Batur'u, Urumçi şehrinin girişine 10 km. kala hükümet adına Genel sekreter İsa Yusuf Alptekin beğın karşılmasını kararlaştırmışlardı. Osman Batur, şehre atla gelmekte olduğundan, İsa Yusuf Alptekin beğın de atla karşılanması gerekiyordu. Biz, o günlerde Urumçi şehrine Batur'un maiyetiyle giden Zalabay Teyci'ye bu karşılama töreni ile Osman Batur'un Urumçi'de geçirdiği günleri anlatmasını rica ettiğimizde, Osman Batur'la İsa Yusuf Alptekin beğlerin karşılaşmalarını şöyle nakletti :

Urumçi şehrine 40 km. kala, tören için hazırlık yapmaya başladık. Osman Batur, beyaz bir atın üstünde, sağında üç, solunda üç, önde tek sıra halinde üç yolbaşı, Hanlığının âlemeti olan tuğu ve gökbayrak, olduğu halde ilerliyor, Batur'un maiyetinin 50 metre kadar gerisinde de rütbe ve yaş sırasına göre, dizilmiş beğleri ve onun gerisinde de çift sıra halinde, uygun yürüyüşte askerleri bulunuyordu. Bindiğimiz atlarımızdan, yalnız Osman Batur'un atı beyazdı. Diğer 400 kişinin atları istisnasız tek renk ve siyahtı. Hepsi de Altayın seçkin ve küheylan atları idi. Kendi usulümüze göre eğitilmiş şahbaz hayvanlardı.

Urumçi şehrine yaklaştığımız zaman, Osman Batur'un geçeceği yollara asılan bayraklar ve dövizler görünmeğe başladı. Artık, kente giriyorduk. Az ilerimizdeki tepeceği döndüğümüzde büyük bir kalabalığın bize doğru gelmekte olduğunu gördük. En önde beyaz bir atın üstünde, millî kıyafette bir zat ilerliyordu. Gerideki kalabalığın ellerinde çeşitli dövizler göze çarpıyordu. Bizim konvoyun çok yaklaştığı bir sırada, beyaz atlı zat ve yanında üç kişi olduğu halde kalabalığı terk ederek biraz daha hızla ilerledi. Osman Batur'a 20, 30 adım kala beyaz attaki şahıs attan indi. Dik ve mağrur bir adımla Osman Batur'a doğru ilerliyordu. Batur'da, hemen attan inerek, yumuşak, fakat; sert ve kesik adımlarla gelen zata doğru ilerliyordu. O esnada, her iki tarafın yürüyüş halinde olan maiyetleri oldukları yerde kaldılar. Herkes büyük bir heyecanla iki zatın karşılaşmalarını bekliyorlardı. Osman Batur'a üç adım atla, gelen zat, büyük bir saygı ve tanzimle selamladı. Aralarındaki adım mefhumu ortadan kalkınc, birbirlerine sııldılar. Evet, Osman Batur, İsa Yusuf Alptekin'i, İsa Yusuf beğ de büyük kahramanı kucığına basıyordu.

Selamlaşma ve maiyetlerini tanıtırma burada bitince, Osman Batur'la İsa Yusuf Alptekin, yanyana at sürüyorlardı. Kalabalık çılgınca alkışlıyor, görülmemiş bir tezahürat yapıyorlardı. Şehre, kalabalıktan yol almamız bir hayli zor oluyordu. Güvenlik kuvvetleri her ne kadar yolu açmağa çalışıyorsa da, halk dinlemiyor, Osman Batur'u görmek için görülmemiş bir izdihdam yaratıyorlardı. Batur, halkın coşkun gösterilerine, el sallayarak mukabede ediyor, onları bağırına basmağa çalışıyordu.

Biz, bize tahsis edilen yerlere indik, Osman Batur ve maiyeti de kendisine ayrılan. Değirmen (Şiy-mo-gu) bağlarındaki beyaz otağa indi. O günü Osman Batur istirahatla geçirdi. Ertesi günü, Doğu Türkistan hükümet üyeleriyle Urumçu eşrafı ile tanıştırıldı. Daha sonra, şerefine verilen bir ziyafette, Urumçi de bulunan yabancı misyon şeflerine takdim edildi.

Osman Batur, Urumçi'de bulunduğu sürece, okulları *, gazete idarehanelerini, milliyetçi ve Türkçü kuruluşları ziyaret etmişti. Bu ara-

* Batur, Urumçi'deki okulları ziyaretinde, bir orta okula da uğramıştı. O günlerde bu okulun ikinci sınıfında öğrenci olan Abdü Şekür Turan, sınıfta şöyle bir olaya tanık olduğunu bir sohbetimizde bana anlatmıştı. Batur, sınıfa girdiğinde öğrenciler kadar, öğretmenimizde heyecanlı idi. Dersimiz coğrafya idi. Batur, ön sıralardan bir çocuğu kaldırdı ve yanı başında duran küreyi göstererek "Anlat, bakalım, bu nedir?" Öğrenci, sıkla, mikula titrek ve ürkek bir sesle "dünyamız, efendim" dediğinde Batur, "yavrum, biz bu ufak küre için mi, savaşıyoruz!" dediğini ve o günlerde anlamadığım bu sözün mânâsını kavradığım zaman, Osman Batur'daki cihangirlik ruhunu sezmiştim.... diyordu. (H. B. Gayretullah)

da Kazak Uyişması ile Uygur Uyişmasının * faaliyetlerini inceledi. Bir gün Uygur ve Kazak Uyişmalarının müşterek tertip ettiği bir konferansa şeref misafiri olarak katılmıştı. Konferansı yöneten genç, büyük kahramanın aralarında bulunmasından duyduğu büyük memnuniyeti ifade ettikten sonra, "Bize, sen ruh verdin. Bize sen, hürriyet getirdin. Doğu Türkistan seninle gurur duymalı iftihar etmeli, Ey büyük kahraman aramıza hoş geldin, sen daima aramızda olacaksın. Gösterdiğin istiklâl yolundan sapmayacağız." dedikten sonra, salondakilere Osman Batur'un kimliğini vermiş, yapmış olduğu mücadeleyi kısaca özetlemişti.

Bu sözleri dinleyen Osman Batur'un gözleri yaşarmış, milletim beni, benden daha iyi tanıyor. Milletimin beni tanması demek, vatan, istiklâle ve hürriyete sahip çıkması demektir. Milletimiz de bu ruh oldukça, ebediyen hür yaşayacağız... Demiş ve konuşan gencin gözlerinden öpmüştü. Sonradan bu gencin kim olduğunu merak etmiş ve kimliğini öğrenmiştim. Genç yazar Polat Kadir Turfanî beydi, bu genç.

Osman Batur, hükümet yetkilileri ile o gün için ne konuştu tabii ki bilemiyorum. Fakat, biz, onunla birlikte böyle bir seyahata katılmış olmaktan çok mutlu idik.

Nihayet Urumçi'den ayrılacağımız gün gelmişti. Osman Batur, karşılandığı yere kadar başta İsa Yusuf Alptekin olmak üzere kent halkı tarafından uğurlandı. Şunu ifade edeyim ki; Osman Batur'un, Urumçiye geliş ve girişlerindeki yapılan törenler tamamen Türk geleneklerine göre idi. Okurların aklına neden bir askeri tören yapılmadığı gelebilir bunu izale için bu açıklamayı yapmamda fayda var."

2981 Sayılı Kanunla kurulması öngörülen

YEMİNLİ ÖZEL TEKNİK BÜRO

Tapu sorunlarınız ile imar ve gecekondü mevzuatına aykırı yapılan yapılarınız ve bunlara ait belgelerin düzenlenmesi af projelerinin tanzimi amacıyla hizmetinizdedir.

İnşaat Mühendisi
NACİ DİNDAR

58. Bulvar Cad. No 124 Kat 1 — Zeytinburnu - İSTANBUL
(Yapı ve Kredi Bankası Zeytinburnu şubesi üstü)

«TÜRKELİ» VE «TÜRKİSTAN» TERİMLERİ ÜZERİNE *

DR. TİMUR KOCAOĞLU

“Türkeli” ve “Türkistan” terimlerinin kelime olarak mânâları aynıdır. Her ikisi de Türk yurdu veya Türklerin yaşadığı yer demektir. “Türkeli” terimi “Türk” ve “el/il” (yâni yurt) kelimelerinden yapılmış bir birleşik isim, “Türkistan” ise “Türk” kelimesine Farsça yer ismi yapan “-istan” son eki eklenerek yapılmış bir türemiş isimdir.

Fakat, bu iki terimin coğrafî, tarihî ve siyasî bakımından kullanılışında büyük bir fark var. “Türkeli” teriminin coğrafî mânâsı “Türkistan” terimine nazaran daha geniştir. Türkeli denince, Türklerin yurt edindiği her yer, yâni Türkiye, Azerbaycan, Kırım, İdil-Ural, Türkistan ve Sibiryâ akla gelir. Bu yerlerin her birine ayrı ayrı Türkeli denileceği gibi, hepsine birden de Türkeli denebilir. “Türkistan” teriminin coğrafî mânâsı ise “Türkeli”ne nisbeten daha dardır. Türkistan belli bir coğrafî sahanın hem tarihî, hem de siyasî adıdır.

“Türkistan” terimi 6 ve 8. inci asırdan beri gerek Türklerin kendileri, gerekse yakın komşuları, daha sonraları ise çeşitli milletlere mensup doğu ve batı bilginleri tarafından Orta Asya'nın karşılığı olarak kullanıla gelmektedir. Demek Türkistan kelimesinin 14 asırlık bir geçmişi var. “Türkeli” terimi ise, “Tükristan” kelimesine eş anlamlı olarak ilk defa 1947 yılında Başkurt Türklerinden Tarihçi Profesör Zeki Velidî Togan tarafından teklif edilmiştir. Profesör Togan 1929 yılında Kahire'de basılan Bugünkü Türkistan, Tarihi adlı

* Bu yazı ilk önce Büyük Türkeli dıyla çıkacak dergi için hazırlanmıştı. Dergi olarak çıkamayıp, kitap olarak İzmir'de basılan Büyük Türkeli'nin hazırlayıcıları Hasan Oraltay ve A. Kayum Kesici bu yazının son kısımlarını yazarın iznini almadan çıkarıp yayınladılar. Bu sebepten, bu yazı tam şekliyle yeniden yayınlanıyor. (T.K.)

eserinde "Türkeli" terimini hiç kullanmazken, 1942 ve 1947 arasında İstanbul'da yeni Türk harfleri ile basılan aynı eserinin adına "Türkeli (Türkistan)" ibâresini ilâve etmiştir¹. Eserin önsözünde, Profesör Togan adını vermediği bir kaç kişinin ona Farsça ekiyle yapılmış Türkistan kelimesine eş anlamlı olarak Türkeli kelimesinin kullanılmasını teklif ettiklerini açıklıyor. Fakat, büyük bir tarihçi olan Zeki Velidi Togan daha sonraki eserlerinde Türkeli kelimesini bırakarak, sadece Türkistan kelimesini Orta Asya'nın coğrafî, tarihî ve siyasî mânâsı olarak kullanmıştır². Mâmafih, 1950'lerden sonra Türkistanlı muhacirlerin Batı Almanya ve Türkiye'deki bâzı neşriyatlarında Türkistan'a eş anlamlı olarak Türkeli teriminin kullanıldığını görüyoruz³.

Türkistan kelimesi bugün de gerek Sovyetler Birliği'ndeki Batı Türkistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Doğu Türkistan basınında, gerek çeşitli ülkelerde yaşayan Türkistanlı muhacirler arasında ve gerekse ilmî eserlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Tabii, tarih boyunca çeşitli siyasî sebeplerle "Türkistan" teriminin kapladığı coğrafî sahanın sınırları değişip durmuştur. Rus ve Çin istilasından sonra iki ayrı parçaya bölünen Türkistan'ın batı tarafı için "Batı Türkistan", "Rus Türkistan", "Sovyet Türkistan", "Sovyet Orta Asyası", "Sovyet Orta Asyası ve Kazakistan", doğu tarafı için ise "Doğu Türkistan", "Çin Türkistan", "Sinkiang", "Çin Orta Asyası" terimleri kullanılmıştır ve buna devam edilmektedir. Ayrıca, Türkistanın Afganistan'da kalan parçasına da "Afgan Türkistan" denilir.

Kazak Sovyet ansiklopedisindeki "Türkistan" maddesinde şöyle deniliyor: "Türkistan, tarihî ve coğrafî terim. O uzun zamandan beri Orta ve merkezî Asyanın özellikle Türk kavimlerinin yerleştiği bölgeleri belirlemek için kullanıldı⁴.

Türkistan en az 14 asırlık bir geçmişi olan ve Rus hem de Çin esâreti altındaki Türklerin millî parolası (urani) olan ulvî bir kelimedir. Zâten Kazak Türklerinden büyük şâir Mağcan Cumabay-ulı (1896-1938) bir şiirinde Türkistan'ın kutsallığını çok güzel ifâde ediyor:

1 Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkeli (Türkistan) Yayın Tarihi, Cilt 1. İstanbul, 1942-1947.

2 Zeki Velidi Togan, Hatıralar: Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri, İstanbul, 1969.

3 1951 yılında Münih (Batı Almanya)'da "Türkeli" komitesinin organı olarak yayınlanan Türkeli adlı aylık dergi bir kaç yıl çıkmıştır. Büyük Türkeli adlı aylık bir dergi de Mart 1962 yılında İzmir'de Hasan Oraltay tarafından çıkarılmış ve on sayı kadar devam etmiştir.

4 Kazak Sovet Entsiklopediyası, Cilt 11, Alma Ata, 1977, s. 218.

“Türkistan eki dünya esigi ğoy
Türkistan er Türktün besigi ğoy.
Tamaşa Türkistanday cerde tuvğan,
Türktün Tengri bergen nasibi ğoy.”⁵

Bazı kimseler “Efendim, Türkistan denince çoğu zaman Batı Türkistan göz önünde tutuluyor, Doğu Türkistan unutuluyor!” diye zaman zaman şikâyet ediyorlar. Haklıdırlar. Gerçekten bazı kimseler “Türkistan” terimini yalnız Sovyetler Birliği sınırları içindeki Batı Türkistan için kullanıyorlar. Mümkün olduğu kadar böyle yanlış kullanıma yer vermemeye çalışmak lazım. Türkistan hem Doğu Türkistanı hem de Batı Türkistanı kaplar. “Büyük Rusya” veya “Büyük Britaniya” gibi imparatorluklar için kullanılan ve bugün emperyalist bir mânâ kazanmış olan “büyük” kelimesini Türkistan’a ekleyerek “Büyük Türkistan” veya “Uluğ Türkistan” terimlerini kullanmamak daha iyidir. Çünkü “Türkistan” kelimesinin kendisi büyüktür. Ona ayrıca “büyük” ve “ulu” kelimelerini eklemeye hiç gerek yok.

Şu sebeplerden, “Türkeli” ve “Türkistan” terimlerini kullanırken çok dikkat etmeliyiz. Türkistan kelimesi saf dışı edilerek, yerine Türkeli kelimesi kullanılmamalı. Türkistan bir Türkelidir, denebilir. Ama, Türkeli Türkistan demektir, denemez. Türkeli terimini geniş mânâda Türkiye, Azerbaycan, Kırım, İdil - Ural, Türkistan için tamamlayıcı esareti altındaki Orta Asya (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Sinkiang-Uygur Muhtar Vilayeti) için yalnız Türkistan terimine baş vurmaliyiz.

5 “Türkistan her İki dünyanın kapısıdır
Türkistan Kahraman Türkün beşiğidir.
Hayat Türkistan gibi yerde doğmuş,
Türkün Tanrı vermiş nasibidir.”

Neşrettiğimiz "Çin'de İslâmiyet ve Türkler" adlı eserimiz için 30.000 bin trajlı haftalık AND dergisi şunları yazdı :

ÇİN'DE İSLAMİYET VE TÜRKLER

Yeryüzünde yayıldığı (ğrafya mntıkları bakımından Türkler kadar geniş ülkelerde kalmış ve henüz büyük Türk birliğini gerçekleştirememiş hemen hemen tek milletiz. Türk dünyasının dünü bugünü ve yarını üzerine her yıl dünyanın her yerinde binlerce eser yayınlanmaktadır. Ülkemizde dahi aynı konuda sayısız eserler yayınlanmaktadır. Elimizdeki bu eser ise İsmail Cengiz ve Hızır Bek Gayretullah'ın hazırladığı eserdir. Hızır'ın aynı konular etrafında ve gözlemlerine dayanan ve böyle olduğu için de çok büyük önem taşıyan güzel eseri "Altaylarda Kanlı Günler"ini zevkle ve istifade ile okumuştuk. Bu defa yayınlanan bu yeni eserinden dolayı müelliflerini Türk dünyasının siyasi ve kültürel tarihine yaptıkları hizmetlerden dolayı tebrik eder, eseri genç okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Muhiddin NALBANTOĞLU

Neşrettiğimiz "Çin'de İslâmiyet ve Türkler" adlı eserimiz için 15.000 bin trajlı haftalık BAKIŞ dergisi şunları yazdı :

ÇİN'DE İSLAMİYET VE TÜRKLER

İsmail Cengiz - Hızır Bek Gayretullah yayınlamış buldukları küçük hacimli, fakat büyük bir meseleyi içine alan kitaplarıyla Türk-lüğe ve İslâm'a önemli denilebilecek bir hizmette bulunmuşlardır. Zaman zaman ajans haberlerinden Doğu Türkistan sınırındaki Usuri nehri kıyısında Sovyet ve Kızıl Çin askerlerinin süngü savaşlarıyla birbirlerini delik deşik ettiklerini, olayların peşinden gösterişli cenaze törenleri tertiplendiğini öğreniyoruz. Fakat, Çin'de Türklerin ve Müslümanların soykırımı uğratılırcasına yok edildiklerini hiçbir ajans bildirmemektedir. Adı geçen kitabı yazanlar, dünyaya kapalı Kızıl Çin cinayet sahnesinin perdesini aralayarak faciayı gözler önüne seriyorlar.

Dört bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünde Hânedanlar Devrinde İslâmiyet ve Türkler üzerinde durularak bu önemli hâdisenin tarihçesi verilmektedir. İkinci bölümde Cumhuriyet döneminde İslâmiyet ve Türkler anlatılıyor. Üçüncü bölümde komünizm döneminde İslâmiyet ve Türklerin nasıl öldürme ve işkence usulleriyle karşı karşıya bırakıldıkları vesikalarla gözler önüne seriliyor. Dördüncü bölümde Müslümanların genel durumları olanca canlılığıyla belirtiliyor.

Kitabın Önsöz'ü az fakat öz hacim içinde verilen bilgileri özetlemektedir. Tabii, o meş'um fâcia atmosferi kendisini her an hissettiriyor. Bununla beraber, herşeye rağmen ümit ışıkları ha zaman zaman ferahlık vermekten geri kalmamaktadır. Evvelâ, Önsöz'ün delâletiyle Çin - Rus askerlerine Usuri nehri kıyılarında birbirlerini boğazlatan sebeplere bir göz atalım :

"Doğu Türkistan, Çin-Rus anlaşmazlığının temel sebeplerinden biridir. İki ülke de Doğu Türkistan'ın yeraltı ve yerüstü zenginliklerini diğerine kaptırmak istememektedir. 1964 yılı istatistiklerine göre 160 milyar ton petrol, 600 milyar ton kömür, 12 trilyonun üzerinde uranyum rezervine sahip olan Doğu Türkistan iki emperyalist ülkenin de vaz geçemeyeceği kadar büyük bir lokma görünümündedir. Ezeli Çin-Rus rekabetinin temeli geçmişte "ipek yolu"na sahip olma düşüncesine şimdi ise madenleri sömürme hırsına dayanmaktadır. Çin ile Rusya arasında bütün ihtilaflar halledilse bile Doğu Türkistan ihtilafının çözümlenmesi imkânsızdır. Bu ihtilaf yüzünden zaman zaman Çin ile Rusya arasında; her iki devletin de dünyaya duyurmamaya çalıştıkları sınır çatışmaları çıkmaktadır.

"Doğu Türkistan Müslümanları ağır yaşama şartları altında bağımsızlık ve hürriyet mücadelelerini sürdürmektedirler. Hemen her sene bir bölgede veya bir şehirde ayaklanma çıkmaktadır. Bu ayaklanmalar daha ziyade Ramazan ve Kurban bayramları zamanlarına isabet etmektedir."

Çinliler bu ayaklanmaları bahane ederek korkunç zulümler ve katliamlar yapmakta ve medeni dünya bunlardan haberdar olamamaktadır. Bu kitap, yazarlarının söylediklerine göre olup bitenleri duyurma görevini üstlenmiştir. Bu görevin yeterince yerine getirildiğini söyleyebiliriz. Tabii, meselenin Birleşmiş Milletler'e kadar götürülmesi görevini o kuruluştaki söz sahibi İslâm ülkeleri, hürriyet ve insanlığa hizmet etmek isteyen ülkeler üstlerine almalıdırlar. Yirmi milyon Türk ve Müslüman târifsiz ıstıraplar içinde hayatlarını kaybederlerken hürriyet ve insan haklarından bahsetmek ıstırap ve ölümle alay etme mânâsından başka bir şey ifade edemez. Bu gerçekleri iyi niyetli ülke ve insanlara duyurdukları için İsmail Cengiz ve Hızır Bek Gayretullah teşekkür ve vichan huzuruna hak kazanmışlardır sanırız.

KAYIPLARIMIZ

Dergimizin çıkmadığı günlerde gerek Türkiye'de ve gerekse yurt dışında yaşayan bazı hemşerilerimiz aramızdan ayrılarak ebediyete intikâl etmişlerdir. Doğu Türkistan Dergisi aramızdan ayrılan hemşerilerimize Allah'dan rahmet kederli aile ve efradına, Türkistanlı hemşerilerimize baş sağlığı diler.

HAMZA UÇAR (ŞÖMİŞBAYULI) (1923-1983)

Doğu Türkistan'ın Manas ve Savan Türklerinin Çinlilere karşı vermiş oldukları 1940 - 1949 yılları arasındaki mücadelenin unutulmaz liderlerinden birisi olan Hamza Uçar beğ, 6.10.1983 tarihinde Salihli'de vefat etmiştir.

NURSALBAY KIRGIZLI, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği üyesi olan bu hemşerimiz de 1983 yılının son aylarında aramızdan ayrılmıştır.

HACI OŞUR ORUÇ, Dergimizin çıkmadığı günlerde aramızdan ayrılan hemşerilerimizden birisi de Hacı Oşur Oruç olmuştur.

Doğu Türkistan Göçmenler Derneği kurucularından ve İdare Kurulu Başkanı Yardımcısı **HACI TOKTASIN TOKAY**, 24.2.1984 tarihinde İstanbul Cerrahpaşa Hastahanesinde vefat etmiştir. Uzun zamandan beri hasta olan Tokay Hacı'nın aramızdan ayrılması, hemşerilerimiz arasında büyük elem yaratmıştır. Millî dâvâ önderlerinden olan Tokay beğ'in zamansız kaybı, yeri doldurulamayacak bir boşluk bırakmıştır.

Doğu Türkistan Derneği üyelerinden, **KAPTÜRKE BAŞOL** beğ de 6.3.1984 tarihinde vefat etmiştir.

Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'nun annesi **ZEKİYE** hanım efendi de Kasım 1983 tarihinde aramızdan ebediyyen ayrılmıştır.

Doğu Türkistan Göçmenler Derneği kurucularından Zaffer Ali Kızılay beğin kardeşi **ABDURRAHMAN YAHSI (TAMAN)** 12.3.1984 tarihinde vefat etmiştir.

Hemşehrilerimizden **NİMET CEYNEK**, 3.4.1984 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Hemşehrilerimizden **MİRZA AHMET FEDAI** 2.4.1984 tarihinde Babaeski yolunda bir trafik kazasında aramızdan ayrılmıştır. Merhum, Akşehir'de toprağa verilmiştir.

Hemşehrilerimizden **OSMAN MAYLAV** beğ 1.4.1984 tarihinde Adana'da vefat etmiştir.

Çamlıca Örnek Mahallesi Türkistan Camiisi banilerinden Kaşgarlı **ABDURRAHİM ARTUÇ** Mekke'de 1.4.1984 tarihinde vefat etti.

TÜRKİSTAN FOLKLORU TRT TELEVİZYONUNDA

İstanbul'da faaliyette olan Doğu Türkistan Göçmenler Derneği folklor ekibi ile Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği folklor ekibinin beraberce hazırladıkları bir folklor programı arkadaşımız Muhammed Sabir'in organizatörlüğünde Ankara Orkut Stüdyolarında yapılan bir çekimle 9.4.1984 günkü TV programında seyircilere sunulmuştur. Çin işgalindeki Doğu Türkistanla Rus işgalindeki Batı Türkistan Türklerinin (Özbek, Kazak ve Uygur) milli oyunlarını sergileyen ekibin bu başarılı gösterisi seyirci tarafından coşku ile karşılanmıştır. Ekibin çalışmaları önümüzdeki günlerde de devam edecektir. Doğu Türkistan Dergisi olarak, ekipte emeği geçenlerle TRT ilgilerine teşekkür eder, başarılar dileriz.

Türkiye ve Dış Türkler Arasında Kültürel İlişkiler

İSMAIL CENGİZ

Dünya üzerinde hür olsun, esir olsun 200 milyona yaklaşan Türk nüfusu, ayrıca yine milyonlarca hesaplanabilecek bir şekilde Türk ırkından gelme yabancılaşmış milletler ve akraba milletler bulunmaktadır. Bütün bunların haricinde ise, aynı inanç içinde aynı dine mensup olduğumuz sayıları milyonlara varan müslüman kardeşlerimiz mevcuttur.

Hazır, güzel bir potansiyel varken gerçekçi, ciddi bir dış siyaset takibi ile dünya üzerinde menfaatlerimiz doğrultusunda güçlü bir kamuoyu oluşturmamız mümkündür.

Türkiye'nin arazi olarak dünya üzerinde bulunduğu bölge, stratejik açıdan büyük önem arz etmektedir. Ayrıca vatan topraklarımızı belirleyen sınır çizgilerinin ötelinde ve hatta yanbaşlarındaki «Türk» varlığı, Türkiye için ileri karakol vazifesi gördüklerinden devlet olarak, millet olarak bizlere güç vermekte, düşmanlarımızın ise kinle dolu şevklerini kırmaktadır.

Topraklarımıza göz dikmiş komşu ülkeler içinde sayıları milyonlara varan, Türk unsuru ile bugün için maddî bağımsız bulunmasa bile manevî bağımızın olması gerekir, hem de güçlü bir şekilde...

Ancak 12 eylülünden evvel ki siyasîlerimizin tutum ve davranışları Türkiye dışındaki Türk unsurlarıyla manevî-kültürel bir bağ kurmamıza imkân vermedi. Ülkemizdeki resmî ve özel kuruluşlar da, görüşleriyle, yayınlarıyla ve davranışlarıyla bu imkânı zorlaştırdı. Ülkemizde bu konu ile ilgili kişiler Dış Türkler ile manevî bağlantının kopmasında «Türk Dil Kurumu»nu suçlu gösterirler. Bir yerde (Dış Türkler'in açısından)

bu suçlamaya hak vermek gerekir ve bu suçlamayı da Türk Dil Kurumu ister istemez kabul etmelidir. Atatürk devrindeki ve hatta Osmanlı zamanındaki ve bugünkü Anadolu'da yaşayan Türkçeyi kolay bir şekilde anlayan dış türk soydaşlarımız son on yıldır T.D.K.'nun dil üretme politikası sebebiyle Türkiye Türkçesini anlamakta zorluk çekmeye başlamışlar ve neticede büyük bir kopukluk meydana gelmiştir.

Fakat Dış Türkler ile manevî . kültürel bağlantının olmamasında veya kopuklukta tek suçlu T.D.K. değildir. Dış Türk meseleleriyle uğraşanlarda da hatâ vardır.

Neden dersiniz, «—Sovyet Türkleri 1938 dolaylarında, nasılsa öğrenmek durumunda oldukları Rusça'ya yakınlığı gerekçesiyle kırıllık abece'ye geçtiler. Fakat «onlarla» aramızda ki kültür birliğinin kopması, yazı tekniğinden çok, siyasal nedenlerden ötürüdür. Yoksa, kırıllık harfleriyle yazılmış çeşitli Türk lehçelerinin sökülmesi - özel sözcükler dışında . hepimizin bir kaç haftalık çalışmayla yapabileceğimiz bir iştir. Lâtin yazısıyla Türkiye Türkçesi'ni okumak da, kırıllık yazıyı kullanan Dış Türkler için «aynı» ölçüde kolay olmalı...» (R.N. Tuncay, Türkiyede Tek parti idaresi).

Genelde her Türk aydını şunu kabullenmelidir ki; dünya üzerine yayılmış Uygur, Kazak, Özbek, Azeri vs. bütün Türk boyları kendi aralarında hiç bir zorlukla karşılaşmadan birbirlerini anlayabilirler. Anadolu'daki Nasreddin Hoca, Azerbaycan'da «Molla Nasreddin», Türkistan'da ise «Nesreddin Ependi» olmuştur. Aradaki fark bundan ibarettir. Öyleyse Türkiye dışındaki soydaşlarımızla en iyi bağlantının yolu, öncelikle Türkiye'deki «yaşayan türkçeyi» muhafaza etmek, sonra Uygur, Özbek, Kazak, Azeri lehçelerini öğrenmek ve onların zor şartlar altında kültürümüze kazandırdıkları değerlerini bilebilmek; kısacası siyasetten uzak bir kültür birliğinin oluşturulması yolunda ciddi, ilmî, mukayeseye dayanan çalışma yapmak gerekir.

Türkiye'de bu tür bir çalışmaya girme denemesi yapılmıştır ve bu deneme halen de devam etmektedir. Ancak Edebiyat Fakültelerimizde devam eden bu çalışmalar yetersiz kalmıştır, çeşitli sebeplerden dolayı... Halbuki Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımız çeşitli engellere rağmen İstanbul ağız Türkçesini öğrenebilmek için gayret sarfettiklerine şahit olmaktadır. Mesela şu anda Türkiye lehçesini öğrenmek için Doğu Türkistan'da büyük bir heves uyanmış ve Doğu Türkistan Üniversitesi'nde «Türkiye lehçesini öğrenme» adı altında bir kurs açılmıştır. Sovyetler Birliği'nde yaşayan soydaşlarımız ise üniversitelerdeki «türkoloji» kısımlarında Türkiye'yi ve Türkiye lehçesini öğrenebilmek için çalışmaktalar ve Türkiye'den giden yayınlar, kitaplar vasıtasıyla kendilerini bu

konuda takviye etmektedirler... İran'daki, Irak'daki, Kıbrıs'daki ve Bal-
kan ülkelerindeki Türkler için böyle bir sorun söz konusu değildir.

Bütün bunlara rağmen Türkiye olarak, Türkiye'de yaşayan aydın-
lar olarak bu konuda bir gayret sarfettiğimiz söylenemez. Halbuki az bir
gayretle bütün dünya Türkler'i arasında bir kültür birliği oluşturmak
mümkündü. Bunun için her şey vardır. Zemin müsaittir. Yollar açıktır.
Yeter ki bu konuda teşvik olsun...

Bugün başka milletlerin hâkimiyeti altında yaşayan soydaşlarımız
ile kültürel açıdan yayınlar yoluyla bir bağ kurulmuştur. Yazarlarımız
İran'a, Azerbaycan'a, Özbekistan'a, Yunanistan'a, Bulgaristan ve Yu-
goslavya'ya gidip gelmekte ve Türkoloji konularında fikir teatilerinde
bulunmaktadırlar. Türkoloji kongrelerine bütün dünyadaki dış türklere
mensup ilim adamları, tarihçiler, aydınlar davet edilmektedir. Kül-
tür Bakanlığının tertiplelediği folklor kongrelerine de aynı şekilde davet-
ler olmaktadır. Bu arada çok uzak kaldığımız Çin ile son iki yıldır ku-
rulan ilişki neticesinde bu ülke hakimiyeti altındaki Doğu Türkistan
Türkleri ile de kültürel bakımdan bir bağlantı kuruldu. Bu bağlantının
neticesinde Doğu Türkistan Halk Dansları Topluluğu İstanbul Festivali'
ne katılarak ayrı bir renk kattılar. Doğu Türkistan Üniversitesi'nde gö-
revli Abdürşekûr Turdi adlı Türk aydını Bursa'da toplanmış olan Folklor
Kongresi'ne katıldı.

Kısacası görünüşte Türkiye ile Dış Türkler arasında bir bağlantı
oluşmaya başlamıştır. Ancak bu bağlantıda şuurlu bir hareket tarzı
bulmak mümkün değildir.

Türkiye'den dış ülkelerde yaşayan Türkler'e kitapların, filimlerin,
folklor ekiplerinin, şarkıcıların gönderilmesi elbette faydalıdır. Fakat bu
tür yayınlar gönderilmeden evvel ciddi, titiz bir seçimin yapılması ve
soydaşlarımızın durumlarına, yapılarına uygun ve tahrik bulunmayan
türde, politik olmayan yayınların gönderilmesi gerekir. Daha basit keli-
melerden oluşan, bugünkü Anadolu lehçesine yakın şekilde yazılmış sos-
yal ve kültürel muhtevalı ve Türkiye'yi her yönüyle tanıtıcı kitaplar,
filimler, folklor ekipleri vs. gönderilmelidir. Gönderilecek kitaplarda,
Türkiye'nin çirkin görüntülerini sergilememeye özen göstermeli ve soy-
daşlarımızın gururlarını kırıcı görüşlerden mutlak surette kaçınmalıyız.
Bu tür kötü fikirlerin işlendiği kitapları okuyan, filimleri seyreden soy-
daşlarımız çok büyük hayal kırıklığına uğramaktalar ve gururları kırıl-
makta, duyguları zedelenmektedir. Doğu Türkistan'a Türkiye'den «Kara
Çarşafı Gelin» adlı bir filim gitmişti. Bu filim de geri kalmış iptidai bir
Türkiye görüntüsü verilmektedir. Bu filmi seyreden Türkistanlı soydaş-
larımız büyük hayal kırıklığına uğramışlar, sinema salonunda olsun,

çıkışlarda olsun yüksek sesle «böyle şey olmaz», «yalan» diyerek duygularını ve üzüntülerini belirtmişlerdir. Kitaplardan bir örnek alalım. Yurt dışında büyük yazar olarak tanıttığımız Yaşar Kemal'in «Demirciler Çarşısında Cinayet» adlı romanında, bir bölümde yazar, Cengiz Han'ın ve gelmiş geçmişlerin mezarlarına adî bir şekilde küfretmiştir.

Biz hür Türkler'in esir soydaşlarımızı üzme hakkımız yoktur. Onlarla ilgilenmemekle, onlar kendi kaderlerine terketmiş olmakla zaten yeterince üzdük. Bir de bu tür filim ve kitaplarla üzme, kalplerini rencide etmeye hiç hakkımız olmasa gerek...

Türkiye dışındaki soydaşlarımızın gözünde çok büyük, çok güçlü bir «Türkiye» vardır. Onların rüyalarında Türkiye her yönden güçlü, bileği yıkılmaz bir devlettir. Bu bakımdan soydaşlarımızı üzüntüye sevkeden, onların hayallerini yıkıcı davranışlardan, yayınlardan mümkün mertebe kaçınmalıyız.

İlişkilerde göz önünde tutulacak en mühim meselelerden biri gerçekçi ve insancıl olmaktan ziyade şuurlu ve akılcı bir siyaset takip etmektir. Eğer biz tenis sporunda iyi değilsek tenis takımımızı meselâ Çin'e göndermemiz doğru değildir. Çünkü Çinliler tenis sporunda güçlüdür ve yeni iddiğimiz takdirde Çin'deki Doğu Türkistanlı kardeşlerimiz bunu hazmedememekte, üzülmedirler. Bu bakımdan güçlü olduğumuz veya başa baş olduğumuz spor dallarında yarışmalara katılmalıyız. Bizim Çin'de, Rusya'da, Yunanistan'da, İran'da alacağımız her iyi sonuç, soydaşlarımızı mutlu kılacaktır...

Türkiye; Rusya ile, Çin ile, Yunanistan ile, Bulgaristan ile, Irak, İran ile imzalamakta olduğu «kültürel anlaşmalar» da bütün bu hususları göz önünde bulundurmalı ve o ülkelerin hudutları içerisinde yaşamakta olan soydaşlarımızın yapılarına, durumlarına göre, bizim menfaatlerimiz doğrultusunda tavır takınmalıdır.

Birincisi; soydaşlarımızın yaşadıkları her ülkeye hareketli folklor ekiplerimizi, meselâ «kılıç-kalkan ekibi»ni, «Silifke ekibi»ni göndermeliyiz.

İkincisi; bilhassa ayrılık konularının işlendiği, hisli şarkıları, türküleri okuyan sanatçılarımızı gönderebiliriz. Burada dikkat edilecek nokta şarkı ve türkü sözlerinin anlaşılır olmasıdır.

Üçüncüsü; Türkiyeyi, bilhassa İstanbul ve İzmir'i tanıtıcı turizm filimleri ve resimli kitaplar gönderilmelidir.

Dördüncüsü; Anadolu'daki sevda-aşk konularını, ayrılık konularını değer yargılarından sapmadan işleyen filimlerimiz bolca gönderilmelidir.

Beşincisi; Türk tarihini, Türkiye'nin başından geçen olayları ve Atatürk'ü ve Atatürk'ün kurtuluş mücadelesini izah eden film veya kitaplar gönderilmelidir. Türklüğün atası olan, sembolü olan Atatürk her yönüyle, en güzel biçimde tanıtılmalıdır.

Altıncısı; Soydaşlarımız yaşadıkları bölgelere vatandaşlarımızın seyahat etmesi teşvik edilmelidir.

Yedincisi; Türk müziğinden oluşan müzik kasetlerinin gönderilmesi ve satılması sağlanılmalıdır.

Sekizincisi; Kültür Bakanlığı ve Üniversiteler ve benzeri bilimsel kuruluşlar soydaşlarımızın yaşadıkları bölgelere araştırma grupları göndermelidir.

Dokuzuncusu; Gençlik ve Spor Bakanlığı dağcılık ve kayakçılık sporları yapmak üzere Doğu Türkistan'a, Batı Türkistan'a ve diğer dağlık Türk bölgelerine sporcularımızı göndermelidir.

Onuncusu; Kültür Bakanlığımızı ve Milli Eğitim Bakanlığımız soydaşlarımız için daha özel «alfabeler» hazırlayarak (Türk lehçeleriyle mukayeseli) bu alfabelerin soydaşlarımızca okunması sağlanılmalıdır.

Onbirincisi; Türkiye'de düzenlenmekte olan festivallere, törenlere ve çeşitli gecelere soydaşlarımızın folklor ekipleri, dans grupları, şarkıcıları dâvet edilmelidir.

Aslında bu konuda daha çok meseleleri belirtmek mümkün. Fakat bu onbir madde konuya açıklık getirmiştir sanırım. İşte ikili kültür anlaşmaları imza edilmeden evvel bu noktaları değerlendirmek gerekir.

Bu arada daha özel bir çalışma içerisine girmek de mümkündür. Soydaşlarımızın yaşadıkları ülkelerin siyasî rejimlerine ters düşmekten mümkün mertebe kaçınarak, ve ilgili ülkeler ile anlaşmak, fikir teatisinde bulunmak suretiyle soydaşlarımıza yönelik özel kültürel ve Türkiye'yi tanıtıcı aylık bir derginin hazırlanması da mümkündür.

Görüşler ne olursa olsun bütün yazarlarımız, aydınlarımız Dış Türkler meselesi'ne eğilmeli ve insancıl açıdan bu meseleye hakkaniyete dayanmak suretiyle çare aranmalıdır... Bizim istediğimiz en azından soydaşlarımızın varlıklarına, dillerine, kültürlerine dokunulmamasıdır...

Parolamız; İNSANLARA HÜRRİYET, MİLLETLERE İSTİKLÂL...

Tarih Boyu Türk Devletlerinin Yıkılmasında Siyasal, Toplumsal, Askeri ve Ekonomik Nedenler (*)

Em. Tümğ. Nusret ÖZSELÇUK

Türk tarihinin harikalarla dolu bir kahramanlık destanı olduğu herkesçe bilinen bir gerçek. Ancak tarihi, ders almak için değil de yalnızca övünme için kullanan ve geçmişteki hatalarını yineleyen ulusların başlarını dertten kurtaramadıkları da bir gerçek. Tarihten ders almayan ulusların başında Türkler'in geldiğini söylemek yanlış olmaz. İngiltere, Almanya, Fransa ve Sovyetler Birliği gibi daha birçok devlet, ilk kuruldukları bölgelerde gelişip kök salarak varlıklarını sürdürdükleri halde, biz Türkler, Orta Asya'dan başlamak üzere adım adım, Güney Asya'da, Ortadoğu'da, Akdeniz çevresinde, Doğu ve Orta Avrupa bölgelerinde değişik zamanlarda 17 devlet kurduk. Bu, Türk ulusunun teşkilatlanmada ve devlet kurmada ne kadar üstün bir yeteneğinin olduğunu gösterir. Fakat, bu devletlerden çoğunun 2-3 kuşak içerisinde dağılmaları da herhalde bir eksiklik olmalıdır. Aynı hataları yinelememek için, önce hatalarımızın neler olduğunu bilmemiz gerekir. Zira, tarihe intikal eden 16 Türk devleti herhalde durup durken kendi kendilerine dağılmadılar.

(*) Bu yazı T.C. Genel Kurmay As. T. ve Str. E. Başkanlığı'nın 1982 yılında, yayınlamış olduğu «GÜNCEL KONULAR» başlıklı broşürün 57.nci sayfasından alınmıştır. Yazı dergimizde 2 bölüm halinde neşredilecektir.

(Yazı Kurulu)

Türk tarihi incelenecek olursa, ilk Türk devleti olan Mete'nin Hun İmparatorluğu'ndan bugüne kadar, Türk devletlerini yıkmak için oynanan oyunların hemen hemen hep aynı olduğu görülür; «parçala ve yönet.» Bölünme, önce çıkar çatışmalarıyla başlatılır, bunun sonucunda gelen bir iç savaşla gerçekleştirilir. İşin üzücü olan tarafı, Türkler'in büyük çoğunlukla bu metotla yenilmiş olmalarıdır. Çok uzun devlet tecrübesi olmasına rağmen, ulusumuz bir kez daha aynı oyunların tuzağına düşürülmüş ve 12 Eylül arifesinde de bir iç savaşın eşiğine getirilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu durum bize, ulusumuzun tarihten yeterince ders almadığını gösteriyor. Türk düşmanlarının gözümüzü oymak için pusuda bekledikleri günümüzde, daha bilinçli bir dayanışmaya girişebilmek için Türk ulusunun geçmişine bir göz atmada ve bazı önemli hususları bir kez daha hatırlamada büyük yarar vardır.

Asya'daki İlk Türk Devletleri :

Tarihte bilinen ilk Türk devleti, İsa'dan önce III. yüzyılda bugünkü Moğolistan'da kurulan «Hun İmparatorluğu»dur. Tarihler bu devletin Kore'den Aral Gölü'ne kadar yayıldığını ve Çin'in kuzeyindeki arazinin tümünün kendisine ait olmasıyla övündüğünü; Mete'nin, bölgesindeki her kabileye boyun eğdirdiğini ve önüne çıkan herkesi yenilgiye uğrattığını yazıyor. Fakat, daha sonrası için tarihçi Ligeti acaba neler diyor; şimdi onları görelim.

«Mete'nin ölümünden sonra yavaş yavaş kabile resileri arasında rekabet çıkması sonucu merkezi hükümet zayıflamış ve devletin dayanma gücü giderek azalmıştır. Derken birkaç büyük askeri felaket ve bunun arkasından en elverişsiz zamanda gelen doğal afetler, bütün hayvan mevcudunu kırıp geçiren büyük bir kuraklık veya öldürücü bir kış... Ve çöküş artık önüne geçilmez bir şeydir. Nitekim de öyle olmuştur... Bir müddet sonra onların savaş sırlarını öğrenen Çinliler, elde ettikleri başarılarından cesaret alarak yenilmiş olan Hunlar'ı çölün bir ucundan öbürüne kadar kovalayarak onları kendi yurtlarında tepelediler.

Göçebe imparatorluk dağılmaya başladı. Kabile boğuşmalarından ve Çin darbesinden kurtulabilen bir kol Altaylar'ı geçerek İli Vadisi taraflarına yerleşti. Bu suretle Doğu ve Batı Hun İmparatorlukları meydana gelmiş ise de her ikisinin de kaderi belli olmuştu. İkiye bölünmüş olan düşmanın hakkından gelmek Çinliler için kolaylaşmıştı.» (1)

(1) LİGETİ; Billnmeyen İç Asya, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1946, s. 31.

Hun İmparatorluğu'nun yıkılışındaki siyasal nedenlere değindik, ancak bu imparatorluğun ekonomik durumuna ve sosyal yaşamına da değinmek yararlı olacaktır. Bu nedenle, Bozkır'ı ve Bozkır'da kurulan göçebe devletlerle ilgili bazı hususları gözden geçirelim. Zira Hun İmparatorluğu'nun zayıflığı daha çok ekonomik ve toplumsal düzeninden kaynaklanıyordu.

Bozkır'da Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Yaşam :

Hunlar'ın ataları sayılan göçebe toplulukları MÖ. X. yüzyılda öteki göçebe topluluklarla birlikte Çin'in kuzeyinde bulunmaktaydılar. Bu tarihlerde Türk kökenli olduğu ileri sürülen ve bu göçebe topluluklardan gelen «Chou» sülalesi iktidardadır. Ancak bu Chou sülalesinin egemen olduğu devlet tam olarak bir Çin devletidir.

Hun ve diğer Türk kökenli boyların göçebe bir hayat sürdükleri bu dönemlerde, Çin çok öncelerden sulu tarıma geçmiş, tarımı ve ticareti bilen yerleşik bir toplumdur. İpekli kumaş dokumakta ve porselen üretmektedir. Bundan başka yazısı mevcut olup para da kullanmaktadır.

Göçebe boylara gelince, bunlar genellikle kendi üretimleriyle geçinemediklerinden Çin'deki feodal prensliklerle çeşitli ilişkiler kurarlar, yağma akınları düzenlerler, ticaret yaparlar, haraç verip karşılığında armağanlar beklerler. Bazen de bu prensler yararına dövüşerek karşılığında otlak veya daha başka çıkarlar sağlardı. Fakat, dağınık ve zayıf olduklarından güçlü feodal prensliklere sık sık yenilerek otlaklarını kaybettikleri, dağıldıkları ve zorla yerleştirilerek köleleştirildikleri de görüldü.

Bozkır'da siyasal birlikler olağanüstü hallerde meydana gelir. Hun siyasal birliği aslında yeni otlak bulma zorunluluğunun sonucuydu.

Çok çeşitli nedenler, boyları ve budunları birleşmeye veya ittifaka zorlar. Savaşlar ve göçler nedeniyle dağılan ve güçsüzleşen boylar bir birim teşkili için birleşebilir. Böylece boylar zaman zaman birleşerek büyürler. Bu ittifaklar geçicidir, tehlike ortadan kalkınca dağılabildiği gibi bazen devamlı da olabilir.

Bir tarafta sık sık yer değiştiren, toprağa pek az bağımlı ve henüz bir yazısına rastlanılmamış göçebe Hunlar, diğer taraftaysa, kumaş dokuyan, silahını yapan, medeni seviyesi yüksek, okur yazar bir Çin. Hunlar ne kadar iyi savaşçı ve silah kullanmada ne kadar üstün olurlarsa olsunlar, bu uygarlığa karşı koymalarına imkân yoktu. Nitekim de öyle oldu. «Böl ve yönet» prensibi gereğince önce ikiye bölündüler ve sonra da Çinliler tarafından kolaylıkla yenildiler.

Avrupa Hun İmparatorluğu :

Felaketli yenilgilerden sonra dağılan ve 300 yıldan daha uzun bir süre «Askeri Topluluklar» olarak dağılık biçimde yaşayan Hun boyları, yeniden teşkilatlanarak, MS 375 yılında «Avrupa Hun İmparatorluğu» kurulur ve eili yıldan az bir zamanda da Çeşitli destanlara konu olan «Atilla İmparatorluğu» meydana gelir.

Hun boy ve budunlarının zamanla zenginleşmesi, daha açık bir toplumsal farklılaşmaya ve daha sağlam bir siyasal örgütlenmeye gidilmesine neden olur. Başbuğ daha önceleri boy ileri gelenleri arasından yeteneğe göre seçilirken ve ayrıca savaşlar dışında bir yetkisi de yokken, «Avrupa Hun İmparatorluğu» döneminde başbuğunun babadan oğula, kardeş ve yeğenlere geçmesini sağlayan bir sistem geliştirilir. Başbuğ seçiminde ölçü, artık yetenek değil, ailenin gücü ve servetidir.

Atilla dönminde servet ve zenginliğin daha büyük boyutlara ulaşmasıyla toplumsal farklılaşma hızlanır ve devletin örgütlenmesi daha da güç kazanır.

Hun hiyerarşisinde iki çeşit soyluluk ortaya çıkar: Kan soyluluğu ve hizmet soyluluğu. Hun hiyerarşisinde kan soyluluğununun ağır basmasına karşılık Selçuklular'da hizmet soyluluğununun ağır bastığı görülür. Örneğin bir hizmet soylusu olan Selçuklu Veziri Nizamülmülk ile boy beyleri arasında çıkan kavgalarda boy beyleri yenik düşerler.

Göçebe yalnız kendi üretimiyle yaşayamaz. Yerleşiklerle ticarete, yerleşik, göçebeden daha fazla gerek duyar. Ancak, ticaret ve haraç ödeme durunca göçebe devletin yaşama olanakları da yok olur. Nitekim Avrupa Hun İmparatorluğu'nda da öyle olmuş ve buna 453 yılında Atilla'nın ölümünden sonra başlayan taht kavgaları da eklenince, koca imparatorluk bir yıl içinde yok olup gitmiştir.

Göçebe devlet niteliğini değiştirip yerleşik bir devlet niteliğine kavuşamayan ve ekonomisini de kendi gücüne dayandıramayan bu koca imparatorluk, macerası bir tutumla ancak 80 yıl yaşayabilmiştir.

Asyada'ki Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, MS. IV. yüzyılın sonlarında yeni bir savaşçı toplum bölgeye hâkim olmuştur. Çinliler bu topluma «daima kıpırdayan küçük çirkin böcekler» anlamına gelen «Juan Juan» adını vermişlerdir. Bunlara biz Avar diyoruz. Avarlar da Türk olup Asya'da güçlü bir göçebe imparatorluk kurmuşlar ve Asya'daki devirlerini kapadıktan sonra Avrupa'da görünmüşlerdir.

Juan Juan'lardan biraz sonra Türk asıllı yeni bir büyük göçebe kavim görülür ki, bunlar To-balar'dır. Kuzey Çin'de yerleşik bir devlet kuran

Türk asıllı To-balar, Juan Juanlar'ı yok etmek için 150 yıl süren bir mücadelede girişirler. Juan Juanlar parçalanır, zayıflar ve Avar-Hun grubu Batı'ya göçer. To-ba hükümdar ailesine gelince; onlar ve bir kısım To-ba halkı güya fethettikleri Çin'in uygarlığı içerisinde farkına varmadan erir ve Çinlileşirler. Çin'in en büyük hükümdar ailesi olan Vey, To-ba hükümdar ailesinden doğmuştur.

O tarihlerde Çin uygarlığının yüksek düzeyde oluşu, Türkler'in yerleşik duruma geçmemelerinde büyük etkisi olmuştur.

Göktürkler :

Asya ve Avrupa Hunları ve Türk asıllı diğer boylar hakkındaki bilgilerimizin tümü yalnızca Çin ve Roma kaynaklarına dayanırken, IV. yüzyıldan itibaren Türkler'in durumu aydınlığa kavuşmaktadır. Zira, Türkler hakkında bize ilk yazılı belgeyi (Orhun Yazıtları) bırakan ve «Türk» adını ilk kullanan ve bu adı genelleştiren ilk Türk topluluğu olan «Göktürkler» artık tarih sahnesinde görünmüşlerdir.

Altaylar'da Juan Juanlar'a bağımlı olarak demircilik yapan Göktürkler zamanla Bumin Han yönetiminde güçlenerek Doğu Çin sınırına yaklaşır. Bu tarihlerde To-ba Devleti ikiye bölünmüş son günlerini yaşamaktadır. Bumin Han Batı To-ba ile iyi ilişkiler kurar. Bu sırada bir Türk kolu olan Tölesler Juan Juanlar'a saldırma hazırlıkları içindedir. Bumin Han, Juan Juanlar'a saldırı hazırlıkları içinde bulunan Tölesler'i mağlup ederek bağımlı bulunduğu Juan Juanlar'a büyük hizmette bulunur. Ancak, yendiği ve 50 bin kişiyi aştığı tahmin edilen bu Töles boylarını da kendisine bağlamak suretiyle bir yandan da gücünü artırır. Bu durumdan cesaret alan Bumin, Juan Juan şefinden kız ister. Bu istek, Juan Juan şefini çok kızdırır, bir elçi yollayarak Bumin Han'a ve Göktürkler'e hakarete bulunur. Bumin Han çok kızar ve elçiyi hemen öldürür. Bu sefer Batı To-ba'dan kız ister. Batı To-ba zayıflamış durumda olduğu için İmparator, Göktürkler'le akrabalığı kabul eder ve Bumin Han Toba soyundan bir prensesle evlenir.

Batı To-ba ile ittifak halinde bulunan Bumin Han, 552 yılında Juan Juanlar'a saldırır ve onları büyük bir yenilgiye uğratar. Juan Juan şefi ölür ve Bumin, «Kagan» unvanını alır. Juan Juanlar'ın bir kısmı Batı To-ba'ya sığınır, bir kısmı da Batı Avrupa'ya kaçarak «Avar» adıyla yeniden tarih sahnesine çıkarlar. Tarihçiler, bir kısmının da Götürkler'e katılmış olduğunu kabul etmektedirler. Nihayet 557'de Bozkır kökenli Batı To-ba da yıkılır ve yine bazı tarihçilere göre To-ba'nın yerleşik olmayan kısmı Göktürkler'e katılır.

Böylece Altaylar'a göçen Hun kalıntıları, bazı Töles oymakları, Juan Juan ve To-ba boy kalıntıları Göktürk oymaklarıyla birlikte Çin sınırından Kafkas'lara kadar uzanan sahayı kaplayacak olan Göktürk siyasal birliğinin çekirdeğini oluştururlar. Kısa sürede Çin sınırından Kafkaslar'a kadar olan sahada çok geniş bir imparatorluk kurmak Türk ulusunun teşkilatlanmadaki üstünlüğünün kanıtıdır. Bu hususta tarihçi Ligeti «Bilinmeyen İç Asya» isimli eserinde şöyle der: «Göktürk kavmi gerçi sade istilacı bir asker kavimdir, fakat bu işin tam eri, en mükemmel bir örneğidir. Teşkilatçı kudretine, devlet kurma kabiliyetine ne kadar hayran olsak azdır.»

Göktürkler'in yazıları vardır, fakat takvimleri yoktur. Çin kaynakları bir yerde «yazıları yoktur» derse de bu doğru değildir. Zira, Orhun Yazıtları Göktürkler'e aittir. Ancak, yazı çok ender hallerde kullanılmıştır.

Çin kaynaklarının Göktürkler'in yaşam biçimi hakkında verdikleri bilgiler, Hunlar hakkında yazılanlara çok benzer. Göktürkler de bir «Göçebe Konfederasyonu» olup boy ve beyleri ile göçebe feodal bir devlet sayılabilir. Otlak ve su peşinde koşan ufak göç birimleri, geçici birleşmeler yapsalar bile hayvan otlatma nedeniyle dağınık biçimde yaşamak zorunda idiler. Ekonomileri Hunlar'da olduğu gibi hayvancılığa, yağmaya ve Çinle olan ticarete dayanır. Esasen yağma akınları, göçebe devletlerde ekonominin bir parçasıdır.

552 yılında «Kagan» ilan edilen Bumin aynı yıl ölür. Yerine üç oğlu sırayla tahta geçerler. İlk oğlu bir yıl içinde ölür. İkinci oğlu Mu-kan Kağan ülkeyi 20 yıl idare eder ve Çin'den mal sağlayabilmek için iki Çin devleti arasındaki rekabetten yararlanır. Mu-kan Kağan 572 yılında birdenbire ölür, yerine üçüncü kardeş T'apo geçer. Bu Kağan zamanında Çinle ticaret gelişir ve on bine yakın Türk tüccar Çin kentlerine yerleşir. Lüks Çin malları ortalığı kaplayınca uygarlığa duyulan hayranlık sonucu Türk soyluları arasında Çin yaşam biçimine özeni artar. Bir Budist misyoner Çin'deki zenginlik kaynağının Buda dininden geldiğini söyleyerek T'a-po Kağanı inandırır. Kağan Budist olur ve Budizmin yayılmasına yardımcı bulunur. Bu arada yaptığı hatalı siyasal girişimleriyle 350 yıldır kargaşa içinde bulunan Çin'i birleştirmeyi de başarır.

Çin birliğinin sağlandığı 581 yılında T'a-po Kağan ölür ve Göktürkler'de bir iktidar mücadelesi başlar. Göktürk siyasal düzeninde, Göktürk soyundan olan her prensin emrinde büyük güçler bulunur. Bu nedenle kendine bağlı boylarla Batı barbarlarını yatıştırmak üzere Batı'ya giden ve oradaki boyları kendi yönetimine alan Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi, Ötüken'deki Kağan'dan bağımsız olan bir siyasal birlik kurar. Böylece Göktürk devleti 581 yılında, daha açık bir deyimle kuruluşunun 29 ncu

yılında, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünür. Doğu ve Batı Göktürkler arasındaki dayanışma yok denecek kadar azdır ve bu dayanışma da kısa bir süre sonra Çinliler'in entrikaları yüzünden koyu bir düşmanlığa dönüşür.

(Devamı Gelecek Sayıdadır.)

Yeni Çıkan Yayınlar :

BÜYÜK TÜRKELİ

1962 yılında İzmir'de yayın hayatına başlayan ve o zamanki yazı kadrosunda Genel Yönetmenimiz Hızrbek Gayretullah'ın da bulunduğu Büyük Türkeli dergisi, bu defa bir kitap şeklinde tekrar yayın hayatına girmiştir. Hasan Oraltay'ın yönettiği bu derginin de zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen çıkmış olması davamız adına bir başarı kabul edilmektedir. Doğu Türkistan Dergisi olarak bu kardeş dergiye başarılar dilemekteyiz.

TÜRKİSTAN SESİ

Münih'te yaşamakta olan ideal arkadaşlarımızdan Mehmet İsa Aral, Timur Kocaoğlu ve Çağatay Koçar tarafından yeni yayın hayatına atılan bu derginin ilk sayısı elimize geçmiştir. Doğu ve Batı Türkistan meselesini birlikte ve beraberce kamu cuna duyurmayı kendisine şiar edinen bu kardeş dergiye başarılar diler, arkadaşlarımızı tebrik ederiz. Derginin adresi : Ç. Koçar, Kölner Platz, 2, 8000 München 40 Almanya

DOĞU TÜRKİSTAN SESİ

İsa Yusuf Alptekin tarafından kurulan Doğu Türkistan neşriyat evinin yayın organı olup, ilk sayısı çıkmıştır. Doğu Türkistan Sesi'ni tebrik ederken, yayın hayatının devamını dileriz.

İngiliz Yönetimi Döneminde Hindistan Dış Politikası

ve

Doğu Türkistan'la Yapılan Anlaşma (*)

KAYNAK :

HİNDİSTAN TARİHİ

Y. HİKMET BAYUR III. CİLT

TÜRK TARİH KURUMU

YAYINLARI S. (400-404)

Hazırlayan : Yazı Kurulu

Bu ülkenin durumu : 1758'den önce Çin'e sözde bağlı olan Doğu Türkistan o yılda Şao-Hiu isminde bir Çin komutanı tarafından fiilen işgal edilmiş ve oranın hükümdarı olan Hoca ailesine mensup Burhan-üddin Hokend'de kaçmıştır.

O tarihte XIX. yüzyılın ortalarına kadar Hocalar dört defa Türkistan'ı kurtarmışlarsa da egemenlikleri her defasında pek az sürmüştür; oraya gitmiş olan George Macartney adında bir İngiliz memurunun yazdıklarına göre ⁽¹⁾ bunların ahlâksızlık ve zulümleri yüzünden halk onlarla beraber olmamış ve daima Çinliler tekrar orayı ele geçirmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu teşebbüslerden birinin amili olan Hoca Cihangir, 1825'te Çinliler'in eline esir düşüp Çin Fağfurunun emriyle lokma lokma doğranmıştı.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Çinin her tarafında karışıklıklar ve ayaklanmalar olmuş ve bu sırada Çin'in batısındaki Türkler de ayak-

(*) Bu anlaşma ve burada anılan olaylar için bak. Aitchison, A. Collection of Treaties... C. XI, s. 295 v. d.

(1) Aynı esere bakılmalı.

lanıp bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Hoca ailesinin o zamanki başkanı olan Büzürg Han da gelip 1865'te Kaşğar tahtına tekrar çıkmıştı. Bir yıl sonra ise Yakup Bey adında başka bir Türk onu indirip kendisi tahta çıkmıştır. Bir yıl sonra ise Yakup Bey adında başka bir Türk onu indirip kendisi tahta çıkmıştır. Bu son kişi önce Fergana'da Sipehsalarlık etmiş, oranın Ruslar tarafından işgali üzerine Kaşğar'a gelmiş ve bu suretle orayı ele geçirmiştir. Bu şekil, Kaşğar'da Türkler arasında dolaşan söylentilere göredir. Adı yukarıda anılan İngiliz memuru ise onu aşağı tabakadan Taşkentli bir serseri diye gösterir ve Kaşğar'a Büzürg Han'ın maiyetinde gelmiştir der.

Her ne ise Yakub Bey, Doğu Türkistan da gayet sağlam bir hükümet kurmuş, Buhara ve Rusya ve İngiltere hükümetleri onunla münasebete girişmişler ve Buhara emiri ona «Atalık Gazi» ünvanını vermiştir.

1869 da ik İngiliz Memuru Yarkent ve Kaşğâr'ı ziyaretle Atalık Gazi tarafından iyi kabul edilmişlerdir; aynı yılın sonunda Yakub Bey Hindistan'a bir murahhas gönderip İngiliz hükümetiyle dostane münasebetler kurulmasını, aradaki ticaretin arttırılmasını ve kolaylaştırılmasını ve başkentte bir İngiliz murahhasının gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine 1870 de kendisine bir hey'et gönderilmiş ise de o sırada Atalık Gazi savaşmakta olduğundan heyet onunla görüşmeden geri dönmüştür.

1872 de Yakub Bey Ruslarla bir ticaret ve transit anlaşması yapmıştır, anlaşma metninde kendisine «Chef de Djita-Schara» yani: «Yeni Şehir Başkanı» denilmektedir (2). Bu mukavelenin esaslı noktaları iki tarafın serbestçe öbürünün ülkesinde ticaret edebileceği ve yüzde iki buçuk gümrük alınacağı keyfiyetidir.

1873'te Yakub Bey, Seyid Han Tora adında birini İstanbul'a göndermiştir. Bu kişi Hindistan'dan geçerken İngiliz ve Türkistan devletlerinin müstakbel münasebeti hakkında müzakarede bulunmuş ve İstanbul'dan dönerken İngiliz murahhaslarını Yarkend'e beraberinde götürmüştür.

Bu kişinin İstanbul'u ziyareti münasebetiyle Sultan Abdullaziz Atalık Gazi Yakub Bey'e, «Emir» ünvanını vermiş ve bundan sonra o Emir Yakub Han adını taşımıştır.

1874'te Emirle Hindistan hükümeti arasında bir ticaret anlaşması yapılmıştır.

(2) Kaşğâr'da bir eski, bir de yeni şehir bulunduğu için.

Başlıca hükümler şunlardır;

Her iki taraf tebaası öbürünün ülkesinde serbest ticaret ve seyahat edebilir. Emir'in ülkesinden doğrudan doğruya Hindistan'a giren eşya-
dan % 25 gümrük alınacaktır. Her iki taraf öbürü yanında mümessil bulunduracak ve istediği yere ticaret memurları gönderebilecektir.

Mümessil büyükelçi ve ticaret memurları en yizade müsaadeye mazhar devlet konsolosları imtiyazına malik olacaklardır.

İngiliz tebaası Emir'in ülkesinde arazi, ev, depo vesaire almak, satmak ve kiralamak hakkına malik olacaklardır; bu gibi yerlere sahibinin rızası olmadan Emir'in memurları cebren giremeyeceklerdir; bunun için oradaki İngiliz memur veya onun vekilinin rızası alınmış ve huzuru temin edilmiş olması şarttır. Adli meselelerde İngilizler lehine Osmanlı İmparatorluğundaki benzer kapitilasyonlar kabul edilmiştir.

Bu anlaşma 1876'da Hindistan genel Valisi tarafından tasdik edilmiştir...

1877'de İngiliz mümessili Türkistan'a gönderilmeden, Yakub Han'ın öldüğü haberi alınmıştır. Vak'anın cereyanı hakkında muhtelif rivayetler vardır. İngiliz'lerin ifadesine göre halk Emir'in aldığı ağır vergilerden memnun olmayarak Çinliler'i tekrar davet etmiş, bunların ordusu yaklaşınca komutanı Emire bir mektup gönderip bir çok mevki sahibi Türklerin imzası bulunan bir dilekçeyi ona leffetmiş, bu yazıda bu Türkler Çin Ordusu ilerlerse yardım edeceklerini ve Emir'i düşüreceklerini vadetmekte imişler. Çinli komutan mektubunda bütün halk kendisini istemeyip Çinliler'i istediği halde neden inat ettiğini ondan sormakta imiş. Bunu alınca Emir Yakub Han intihar etmiş ve memleket mukavemetsiz yeniden Çinliler'in eline düşmüş...

Yerli söylentilere göre, Çinliler kendi vaziyetlerini düzelttikten sonra Türkistan'ı yeniden ele geçirmek için Türklerden bazı hainleri para ile elde etmişler, ülke içinde kargaşalık çıkarmışlar ve bir çarpışmada Emir Yakub Han bunlara satılmış biri tarafından öldürülmüş ve Doğu Türkistan, 12 yıl süren kısa bir bağımsızlık devresinden sonra tekrar Çinliler'in boyunduruğu altına girmiştir.

Ermenilerle İlgili Yayınlar

1980 12 Eylül harekâtından sonra bu konu ile ilgili yayınlarda bir artış oldu. Biz bunlardan Türkçe olanlarından görebildiklerimizi inceledik. Bunları sırayla takdim ediyorum.

1 — **Tarihin Işığında Ermeni Dosyası:** Yazan Cemal Anadol, Yayınlayan Turan Kitabevi. Eser 432 sayfa olarak, 1982 de İstanbul'da yayınlanmıştır. Yazarı Cemal Anadol, bütün kalem ustalığını göstererek bu eseri dilimize kazandırmıştır. Eser birinci elden kaynaklardan çok ikinci elden kaynaklara dayanmıştır. Fakat sahasında değerli bir eserdir.

2 — **Osmanlılardan Günümüze Kadar Venikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları:** Yazarı A. Alper Gazigiray. Eser 1982'de İstanbul'da 672 sayfa olarak basılmıştır. İkinci elden kaynaklara dayanır. Yazar yabancı bazı kaynaklardan yararlanarak eseri meydana getirmiştir. Faydalı bir eserdir.

3 — **Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi :** Yazarı Cezmi Yurtsever. Eser 316 sayfa olarak 1983 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eser isminin tersine Ermeni olaylarından çok Adana tarihi olarak yazılmıştır. Ermeni isminin kullanılışı sadece ticari bir amaç taşımaktadır. Ermeni meselesi eserde adeta kaybolmuştur. Eser Üçüncü elden kaynaklara dayanılarak yazılmıştır. Dipnotları ise bu kaynaklardan alınmıştır. Yazarın bunları aldığı yerleri göstermeyerek sanki o kaynakları görmüş havasını vermesi pek dürüst bir hareket olmadığı gibi eserin ne kadar ciddi olduğunu da göstermektedir. Bu çeşit eserlere karşı okuyucunun dikkatli olması gerekir.

Eser faydalı olmayıp Okunmaması kayıp değildir. Bu konuda tek eser olan Esat Uras'ın «Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi» adlı kitabını görmemiş olup kullanmamasıda eserin çok hafif olduğunu göstermektedir.

Yazarın bildiği kadarıyla Yabancı dil bilgisinde sınırlı olup pek çok yabancı kaynağı göstermesi de garib bir durumdur. Özet olarak belirtirsek, eserin Ermeni konusuyla ilgisi sadece ticari olup konuyu istismardan öteye geçmemesidir.

4 — Osmanlı idaresinde Ermeniler: Nejat Göyünç, tarafından 117 sayfa olarak hazırlanıp Gültepe yayınlarıca İstanbul 1983 de çıkan bu eser, Arşiv kaynaklarına dayanılarak hazırlanmış olup faydalı bir eserdir. Yazarı da zaten konuyu bilen bir uzmandır.

5 — Ermeni Dosyası, Kamuran Gürün, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında 1983 yılında, 308 sayfa olarak çıkan bu eserde değerlidir. Yazar Yabancı Arşivlere ve Kaynaklara dayanarak bir çok meseleyi açığa çıkarmıştır. Okunması gereken bir eserdir.

6 — 1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım; Mehmet Asaf'ın bu eserini rahmeti İsmet Parmaksızoğlu hazırlamıştır. Eser konuyu aydınlatma bakımından önemlidir. Türk Tarih Kurumunca Ankara'da 1982'de basılmıştır.

7 — Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen «Telgrafların Gerçek Yüzü» adıyla, sayın Şinasi Ornel ve Süreyya Tuca tarafından hazırlanıp, Türk Tarih Kurumunca 1983 de Ankara'da 344 sayfa olarak basılan bu eser, Aram Andonian'ın eserinin ve Ermenilerce kullanılıp aleyhimize propaganda yapılan belgelerin sahteliğini ispat etmektedir. Araştırmacıların görmesi gerekli önemli bir eserdir.

8 — Belgelerle Ermeni Sorunu, Eser Em. Tüm. İhsan Sakarya tarafından hazırlanıp, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Tarih yayını olarak çıkmıştır. Eser 1981 yılında Ankara'da 500 sayfa olarak basılmıştır.

Eser Genelkurmay Arşivindeki Belgelere dayanılarak, yani birinci elden kaynaklarla hazırlanmıştır. Faydalı ve kıymetli bir eser olup, konuyla ilginlen herkesin okuması gerekmektedir.

Bir de Türkiye Gazetesi tarafından Ermeni Meselesiyle ilgili olarak değerli bir araştırma daha çıkmıştır. Türk - Ermeni münasebetlerinin Dünü - Bugünü. Hazırlayan Osman Karabıyık. 304 sayfa. İst. 1984.

Biz burada görebildiğimiz 1980'den sonra çıkan Türkçe eserlerle ilgili açıklamalarda bulunduk. Göremediğimiz eserler varsa bize bu konuda bilgi verirseniz minnettar kalırım.

Sipahi ÇATALTEPE

Büyük Yanlışlıklar

Tercüman Gazetesinin 8 nci sayfasında «Tarihten Bugün'e» başlığı altında Tarihi yazılar yazma hevesine kapılan İlhan Bardakçı, bu yazılarında büyük gaflar yapmaktadır. Bir tarihçi olarak bu duruma çok üzülüyorum, zira bu yayınlarında Tarih ilmi katledilmektedir.

Türk Kültürü Dergisinin 249. cu sayısında Fehmi Nuza Bey «18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi'nin Türk Harp Tarihi açısından Değerlendirilmesi» başlığı altında 34 - 55 sayfalar arasında İlhan Bardakçı'nın yanlışlıklarını ortaya dökmüştür. Biz bundan sonra İlhan Bey, dikkatli olur, daha ciddi araştırma yapar, öyle yazar diye beklerken yanlışlığımızı gördük.

7 Mart 1984 tarihli Tercüman Gazetesinin 8. nci sayfasında yeni yanlışlıklarını görünce dayanamayarak daha fazla Tarih'in katledilmesine seyirci kalamadık. Bu yazıyı kaleme almak mecburiyetini hissettik.

Adı geçen makalesinde belirtilen, Esad Toptani Paşa Arnavut asıllı olup, intihar etmemiş, kendi milleti aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu için Paris'te Arnavut bir öğrenci tarafından öldürülmüştür. İsmi geçen Vehip Paşa, Esad Toptani Paşa'nın değil, Yanya müdafii ve Çanakkale savaşlarında Kolordu Komutanlığı yapan Esad Bülkat Paşa'nın kardeşidir. Kendileri Türk asıllı olup, Esad Toptani Paşa'yla ilgileri yoktur.

İlhan Beyin artık daha ciddi araştırmalar yaparak okurlarını hafife almamasını bekler, veya Tarihi konularda yazmamasını rica ederiz.

Gazetecilik ayrı, Tarihçilik ayrıdır. Hatırlatırız. Tercüman Gazetesi gibi, ciddi bir gazetesinde bu gibi şeylere müsaade etmemesini ilgililerden Tarih İلمي adına rica ederim.

Bir diğer olayda Sayın Taha Akyol'un yazdığı «Tarihten Geleceğe» adlı eserinde görülen bilgi yanlışlıklarıdır.

Tarihçi olmıyan bir zat Tarihi olayları yazarken, ya iyice kendisini hazırlayıp, ilk kaynaklara inmeli veya daha ciddi çalışmalı, bunları yapamıyorsa hiç yazmaması en büyük hizmettir.

Taha Akyol'un iki yanlışını yazmakla yetineceğiz. Kitabı baştan aşağı gözden geçirirsek bu yanlışlıklar artabilir.

1 — Kitabının 65. sayfasında İngilizler'le yapılan Ticaret anlaşmasının 1836'da yapıldığı yazılıdır. Belki baskı hatası olabilir diye düşünülür. Fakat diğer geçtiği yerlerde de aynı tarih var, bu yanlıştır. Balta Limanı anlaşması olarak bilinen bu anlaşma, 16 Ağustos 1838'de yapılmıştır.

2 — Kitabın 74 - 75 sayfaları arasında «Mısırlı Vali Kavalalı'nın Oğlu» tabiri geçiyor, yanlıştır. «Mısır Valisi» denmesi daha doğrudur. Gene aynı sayfalarda Osmanlı Ordusuyla, Osmanlı eyaleti olan Mısır kuvvetleri arasında cereyan eden savaşta Osmanlı Komutanı olarak «Serdar-ı Erkem» Ömer Paşa gösteriliyor, büyük bir hatadır. Osmanlı Ordusuna Hafız Ahmei Paşa komuta ediyordu. Ömer Paşa 1853 - 1856 Kırım Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Tuna ve Rumeli Savaşlarını idare eden Bilgili ve Kültürlü bir komutandır.

Tarihi olayları tam olarak bilmeden yazmağa kalkınca böyle hatalar olur. Kendisini her zaman ciddi ve kültürlü tanıdığımız Taha Akyol'un daha dikkatli olacağına eminiz.

Bizim bunları belirtmekten maksadımız okuyucunun yanılmasıdır. Her eserde yanlışlık ve hatalar olabilir. Ama böyle Tarihle uğraşan veya uzaktan yakından herkesin bilebileceği konular olursa iş değışir. Amacımız bu konuda yazı yazarların daha dikkatli ve titiz olmalarıdır.

Saygılarımla,
Sipahi ÇATALTEPE

DOĞU TÜRKİSTAN GÖÇMENLER DERNEĞİ KONGRESİ YAPILDI

17.3.1984 tarihinde Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Kongresi Zeytinburnu'ndaki dernek lokalinde yapıldı. Yapılma seçim sonucunda yeni yönetim kurulu şöyle teşekkül etti :

Başkan	:	Hacı Osman Taştan
1. Bşk. Yardımcısı	:	Celil Taşçı
2. Bşk. Yardımcısı	:	Hacı Ali Öztürk
Genel Sekreter	:	Seyid Ahmet Bozkurt
Genel Sekreter Yrd.	:	Abdül Mansur Akyol
Muhasip	:	Hızırбек Gayretullah
Veznedar	:	Mahmut Rahmanoğlu
Üyeler	:	Abdülveli Can, Nurgocay Bahadır, Kutubay Sevinç, Turan Kaşgari, Dursur Tarancı, Vahit Pamir
T.G.M.D. Federasyon	:	Zeki Teyci, Abdülkadir Cengiz

Doğu Türkistan Dergisi, yeni seçilen yönetim kuruluna başarılar diler.

AMERİKA'DAKİ TÜRKİSTANLILAR DERNEĞİ

Kasım 1983 tarihinde Amerika'da yaşamakta olan doğu ve batı Türkistanlı hemşerilerimiz bir araya gelerek bir dernek kurmuşlardır. Türk dünyasına çok etkin hizmetler yapacağımızı inandığımız bu yeni kardeş derneğe, Doğu Türkistan Dergisi candan başarılar diler, yönetim kuruluna seçilen hemşehrilerimizi tebrik ederiz.

Başkan	:	Abdullah Koca
Başkan Yardımcısı	:	Gulameddin Pahta
Genel Sekreter	:	Atila Sencer
Muhasip	:	İbrahim Mamur
Genel Sekreter	:	Muhammed İbrahim Ebedi
Veznedar	:	Kebir Yakubi
Federasyon Delegatesi	:	Mehmet Çetinkaya
Üyeler	:	Ubeydullah Nurata, Zahit Çağatay, Kerim Tolkun, Lutfullah Töre, Cameleddin Şerefi, Murat Cengiz, Adüsselam Feda, A. Rahim Celili, A. Fettah Ahmedi Turkestanian American Association 2302 West 13 th Street/AVE W. Brooklyn-New York 11223 U.S.A.

GARANTİ PLASTİK Ticaret ve Sanayii A. Ş.

- ★ BEZSİZ SUNI DERİ
- ★ DEFTER KABLİĞİ
- ★ ŞEFFAF PLASTİK
- ★ İZOLE BANTLIK
- ★ ÜÇGEN BEZİ
- ★ ÇOCUK MUŞAMBASI

Silivrikapı, Cinoğlu Çıkmazı No. 5 — İSTANBUL

Tel. : 582 15 85